Ч. 24. Львôвъ 15. (27.) Грудня 1876. **Годъ III.**

Выходитъ 1 и 15. кождого мѣсяця.

Предплата:
на годъ . 4 зр.
на пôвъ г. 2 зр.
на кварталъ 1 зр.

ДРУГЪ

Редакція и адміністрація улиця Краковска ч. 19.
Неопечатанй реклямаціи приймаются на почтѣ безплатно, и увзглядняются лишь до 14 дней.

ПИСЬМО ЛІТЕРАТУРНЕ.

НА-ПОТЕМКИ.

(Конець.)

Телюкъ вкôнци рѣшився, зôвсѣмъ до нйчого не мѣшатись, удавати, що нйчого не чуе, не бачитъ.

„Нехай ще, побачу, що буде.“

Десь ажь надъ ранкомъ продрѣмався троха Телюкъ, а коли прибудився, було му якось-неяковось. Вчорашній день зъ ёго всѣми пригодами мрачно тôлько стоявъ му въ памяти. Одно, що добре затямивъ, було — споминъ на змѣнену ситуацію взглядомъ Зосй. Про науку и просвѣту еи теперь ёму и не думати, — она певно занята чимось сильнѣйше.

И Телюкъ не ошибався, предчувъ ôнъ, хочь не мавъ до того ще такъ багацько фактôвъ. До того сама стрѣча рано зъ Зосею здавалась переконувати ёго въ тôмъ. Зося зимно привитала го, сѣла до стола и нйчо не обзывалась, а потôмъ скоро ôдôйшла.

Телюкъ не мавъ охоты говорити нй съ тѣткою, нй зъ о. Аполинаромъ. По снѣданку пôшовъ купатись; — по дорозѣ, идучи попри хату Маслякôвъ нагадавъ собѣ, що мае имъ щось до суду написати. Вынявъ папери и повôльно поступаючи, розбиравъ судовй розпорядженья. Та що противъ нихъ закинути? Дозволена экзекуція та й годѣ. Та можебъ ожалитися до высшого суду, може яка несправедливôсть? Телюкъ въ головѣ уложивъ собѣ концептъ, якъ мае написати, сховавъ паперй, и пôшовъ до рѣки.

Въ тôмъ самôмъ часѣ перейшовъ поза нёго локай двôрскій въ лібериі. Нѣсъ ôнъ щось, якъ бы образъ завиненый въ тонке полотно. Телюкъ не вважавъ на те, а локай пôшовъ дальше дорогою, завернувъ въ улицю до попа, вступивъ на подвôрье, прозорно оглянувся, якъ бы боявся чи, нема де собаки, и пôшовъ до пекарнй. Бувъ то пôсланець гр. Артура, котрый прислав звѣстный образъ и переказувавъ, що незадовго самъ прийде.

Зося, почувши се, почервонѣла якъ півонія, и втѣкла до покоику. Серце у неи якъ разъ вдарило такъ моцно, сильно що мусѣла грудь притиснути рукою.

„Ôнъ справдѣ думае о менѣ! ôнъ прийде! Якъ я ёму покажуся? Нѣ, лучше не выходити! Такъ и не выйду!“

Тымъ часомъ тѣтка и Юзя и стара Гандзя подивляли въ пекарни образъ.

— Ага, на правду, якъ бы ôдмальована наша Зося! не дивуватись теперь, що ихъ тамъ у Львовѣ напастували. А, а, направду, Зôсю! а нуно ходи сюда!

Зося не выходила. Тѣтка пôшла зъ образомъ сама до покоѣвъ. За нею пôшли всѣ, остався тôлько локай.

— Зосю, та ходи но, чогось втѣкла? а ты Юзю, попроси но сюда татуня.

Прийшла вже смѣлѣйша Зося, а зъ другого боку и о. Аполинаръ.

На ново обступили всѣ образъ и подивлювали подôбнôсть.

— А що казали панъ грабя зробити зъ нимъ? запытала тѣтка своимъ басомъ, зъ пекарнй.

— Нйчо. Казали менѣ сюда занести, — ôтповѣвъ локай.

— А бôльше пйчого?

— Нѣ. Казали, самй прийдутъ.

— Но то добре, добре, — промовила тѣтка.

— А старый панъ приѣхали? запытавъ о. Аполинаръ.

— Нѣ, ще въ Трускавци.

— А панъ Боровскій?

— А, позавчора приѣхали съ паничомъ.

— А що робитъ панѣ? — запытала зновь тѣтка.

— Панѣ? Нйчо. На слугъ лае, кричитъ на дѣти, на пана сваритъ.

Локай постоявъ ще хвильку, а коли нйхто не выходивъ, забрався та пôшовъ, кленучи въ духу, що не дôставъ нйчого.

— Неси ту, и стережись, щобъ нйхто въ дворѣ не бачивъ, а ту чорта въ зубы! мрукнувъ собѣ локай зô злостью.

— Ну алежь чимъ го приймити? — запытала тѣтка, обернувшися до о. Аполинара та пильно дивлячись на кôнчикъ свого носа.

— Кого?

— А молодого графа.

— Въ тôмъ ваша голова.

— Не знати, чи на обѣдъ остане.

— Абожь я знаю?

— То може просити?

— Просити? ну то и буду просити.

— Живо, живо Гандзю, треба розпалювати, кличь но Гапку, та треба и въ хатѣ попрятати.

Заворушилось всё въ хатѣ. Звѣстно, коли бабы станутъ прятати, кôлько пороху и курявы — свѣта божого не видно.

О. Аполинаръ втѣкъ чимъ борше на ганокъ, начебъ до найпевнѣйшого захисту, но и не довго дали му тамъ всидѣти.

— Татуню, татуню!

— Панъ Артуръ иде!

— Иде графъ! иде!

О. Аполинаръ кинувъ файку, вбѣгъ до хаты, вдягнувъ святочный сурдутъ, потерявся, — чесався и чистився, защѣпився пильно на всѣ гузики и ôткашельнувъ, вкôнци выпрямився и выйшовъ въ канцелярію насупроти гостя зъ незвычайною цивільною ôдвагою.

Гôсть вôйшовъ.

— Слава Богу, — сказавъ и склонився, — маю честь представитись: гр. Артуръ Руцкій.

— Витаемъ, витаемъ, прошу розгоститись, прошу...

О. Аполинаръ ôднявъ у графа капелюхъ и лѣску и просивъ до великого покою, въ котрôмъ стояла ще курява изъ скорого замѣтанья.

— Я такій смѣлый, васъ, ксенже пробощу, непокоити. Пріѣхавъ позавчора, то моимъ обовязкомъ представитись мѣсцевому пробощеви.

— О прошу, прошу дуже.

— А вчора зновь припадково мавъ я ту приемнôсть, пôзнати панну Зосю, та и самъ впрошуватися...

— О прошу, прошу дуже... Ясневельможный панъ графъ изволятъ сѣдати — а може цигарко...

О. Аполинаръ засуетився. Нѣкого не було до помочи.

— Зосю! Юзю! крикнувъ ôнъ съ призвычаенья.

Но дверѣ до дальшихъ покоѣвъ, якъ муръ стояли неподвижно.

О. Аполинаръ неспокôйно стався крутити по салонѣ, шукаючи за цигарами.

— Прошу не фатиґуватись, промовивъ Артуръ — я и такъ рано не люблю курити.

— Аахъ, десь задѣнутъ всегда, я, я, заразъ...

О. Аполинаръ высцюбивъ голову до покоику и крикнувъ:

— Куда заподѣлисьте пуделко съ цигарами?

— На комодѣ певно! — дався чути баритонъ.

О. Аполинаръ побѣгъ до комоды. Дôйстно пуделко стояло велике якъ шапка.

— На! ось и е тутки такой, прошу.

— А, дякую красненько. прошу не трудитися.

— А, а, ще запалки, — Зосю! Юзю!

Нѣхто не обзывався. О. Аполинаръ пôдбѣгъ зновь до дверей, выставивъ голову:

— А запалки де?

— Та на комодѣ! загудѣвъ тойже басъ, що и перше.

— Ахъ, та е справдѣ... Прошу, ясный пане графе... прошу дуже...

Артуръ запаливъ цигаро, подякувавъ и сѣвъ спокôйно, пускаючи клубы дыму. О. Аполинаръ усѣвъ насупроти нёго, ажь задыхавшись.

— То позавчора ясный панъ, ласкавѣ до насъ загостили?

— А такъ. Сестра написала до мене, до Вѣдня, що дѣдунь дуже хорый, я и пріѣхавъ...

— А якъ же маються дѣдунь? — а то уцтивый старушокъ.

— Якъ маются? що и лѣпше не треба; я зô швагромъ ѣздилисьмо до нёго, до Трускавця: здоровъ.

— Вернутъ небавомъ?

— И не гадае.

Оба затихли.

— А якже ту ксёндзъ пробощъ, загосподарувались вже?

— Отъ, якъ можна.

— Чувъ я, чувъ, — великѣ змѣны...

Артуръ часто споглядавъ на дверѣ сусѣдного покоику; они були тихѣ, неподвижнѣ.

— Якѣ змѣны?

— Инакше господаруете, якъ небôщикъ, и инакше зъ людьми.

— Сестра васъ дуже хвалитъ...

— А дякую, дуже дякую за... за...

О. Аполинаръ решта пôвкнувъ, незнаючи либонь самъ, за що и кому мае дякувати.

Тихо стало знова. Артуръ крôзь дымъ свого цигара пильно дивився на дверѣ.

— Погоду якось маемъ — не задовго й жнива треба буде начинати. Панъ Боровскій ще не гадае?

— Гадати — гадае, але не начинае. Ôнъ замовивъ собѣ теперь жнивярку.

— Тсс... прошу? то добра рѣчь...

— Певно, я давно му то вже радивъ.

— Розумѣется, багацько поля...

— Колиже бачите дѣдунь анѣ рушь. Сваривъ перше знаете, якъ старый господарь.

За дверми зашелестѣло. Артуръ зôрвався: въ дверохъ явилась — зызѣ очи, чорный маленький вусикъ!...

Волѣвбы бувъ хто зимною водою графа обляти, якъ мавъ ôнъ зазнати такого розчарованья.

— Маю честь представити: моя сестра, — промовивъ о. Аполинаръ. Артуръ склонився и усѣвъ. Тѣтка шелестячи, своимъ шовкомъ пôшла на канапу а всмотрюючись въ кôнчикъ свого носа (начебъ го першій разъ бачила!), смѣло повела розговоръ спершу про образъ а опôсля про другѣ обоятнѣ рѣчи.

— Панна Зося не хотѣли менѣ вѣрити учора, що я маю такій самъ образъ, якъ и мôй знакомый Скиліньскій. На доказъ прислав я го сюда, — ôтповѣвъ графъ.

Тѣтка стала подивляти неслыхану подôбнôсть до Зосѣ; говорила то се, то те безъ упину. Артуръ дещо обôзвався, ôнъ видимо нудився, а о. Аполинаръ, радъ, що мае кимъ заступитись, ôтпочивавъ.

— Панна Зофія, чому не ласкава до насъ, — запытавъ Артуръ по пôвгодиннôй муцѣ.

— Хора, — перелякалисьте ю.

— Щожь ѣй? що?

— Голова, каже, болитъ.

— Овъ, овъ... Аа... може по лѣкаря казати...

— Э нѣ, промине и такъ! яйце вильемъ, мине...

— Що панѣ кажутъ?

— Отъ бабскѣ свои лѣки, перебивъ борзо о. Аполинаръ.

— Бабскѣ, але скуточнѣ, — вкинула тѣтка.

Артуръ посидѣвъ ще съ пять мінутъ, а потôмъ и попрощався.

— Паннѣ Зофіи прошу осьвѣдчити, що я гнѣваюсь за те, коли они такѣ недобрѣ, що не хотѣли менѣ навѣть показатись, — сказавъ Артуръ, выходячи до сѣней.

Зося була въ пекарни и чула тѣ слова.

— „Ахъ, що я зробила; не лучшежъ було менѣ выйти, гнѣвается... може й не верне бôльше... покажусь хибань...

Рука Зосина вхопила вже була за клямку.

„Нѣ.. нехай... сли я му подобалась, то тымъ бôльше схоче въ друге мене побачити. Ôнъ, якъ и всѣ мущины, остыгне скоро, сли лишь побачитъ, що...“ Зося не докôнчила мысли, — не хотѣлась передъ собовь признати, що ôнъ ей подобався, — подобався! може и бôльше, якъ звычайне „подобався.“

Зося остала въ пекарни. Тôлько отець и тѣтка выпровадили Артура далеко на подвôрье. Зъ нечевя огорнувъ Зосю якійсь жаль, начебъ хто камѣнемъ серце приваливъ, — начебъ кипяткомъ хто обливъ, перейшла дрожь. Побѣгла бѣдна въ свôй покоикъ, кинулась на лôжко, сховала лице въ подушку и залилась слёзами... Чого? Абожь Зося сама знала, чого. Важко стало, та й годѣ.

Прийшла тѣтка и запытала, чого плаче.

— Голова болитъ, ôтказала.

— Дурна, ще гôрше буде, — сказала тѣтка на потѣху.

Ну, голова та голова и нїхто (крôмъ старои Гандзї) бôльше не вважавъ. До обѣду Зося не явилась, до пôдвечôрку такожь нѣ, сидѣла замкнена въ своѣмъ покоику.

Телюкъ, коли вернувся та побачивъ образъ и почувъ за візиту графа, — ставъ ще бôльше мовчаливымъ и похмурнымъ. Ôнъ взявся навѣть до науки зъ Яркомъ, а опôсля писавъ щось довго, и вечеромъ выйшовъ весело, на прохôдъ.

IX.

И зновь чудовый вечѣръ. Сонце сѣло на спочинокъ; ще остатнї промѣня ёго освѣчуютъ вершки грушь та яблунь въ садѣ. Селомъ курява, по надъ сѣножати легенькій мракъ... Усюда рухъ, усюда житье, гамôръ...

Дрôбненькою ходою выйшла Зося въ садъ, щобъ освѣжитись на вечѣрнôмъ холодѣ. Не схилялась за грушками, не зазирала на дерева, ишла, мовь не своя, въ дôлъ кудась саду, не тою стежкою, що звычайно. Абожь конче звычайными стежками всегда ходити? Голова вже надстала крыхôточку, кобъ чимъ розôрватись; чижь на те треба ити звычайною стежкою? Нѣ, Зося навмысне зôйшла ажь на грядки, по пôдъ двôрскій парканъ, тамъ хабазье и зарослье, тамъ веселѣйше бо незвычайно.

Тутъ шиповникъ учѣпився еи сукнї. Зося помалу вырвала свôй дѣвочій одѣвъ и поступала рослою травою хочь вже роса падала. Обôйшла по надъ улицею церковною, дальше коло паркана панского. Въ тôмъ ось мѣсци дикій базникъ густый, якъ лѣщина въ лѣсѣ, утворивъ природный, живый плôтъ. Довгї, рôвнї пруты, выстрѣливши начебъ зъ одного зерна, стояли купками оденъ при одному, вкрытї густою листвою и подекуда бѣлымъ, душно-пахучимъ цвѣтомъ; доломъ инче густе хабазье. И днёмъ ту навѣть лячно. Кажутъ, що пôдъ базникомъ сидитъ злый... Морозъ чогось пôшовъ Зоси по за плечї, прискорила ходу. Щось зашелестѣло, може собака де?

— А пудзьешь! крикнула Зося, додаючи собѣ ôдваги.

Ломаки доломъ въ базнику затрѣщали ще дужше.

Зося вхопила за тычку зъ плеса.

— А пудзьешь! покривився таки людскій голосъ зъ пôдъ базнику.

Галузье розсунулось, явилась людска рука. Зося остовпѣла. Хвиля ще, передъ невь стоявъ — Артуръ.

— А вы ту що? — промовила Зося зъ перелякомъ.

— А вы що?

— Ахъ, пане графе, якъ вы мене налякали, вы конче, бачу, настаете на мое житье.

— Я?

Вчера налякалисьте такъ, що нынѣ цѣлый день болѣла голова, — а теперь такъ зновь мене настрашилисьте, що певнѣ завтра зновь буду слаба.

— Ахъ, панно Зосю, чого вы такї недобрї, мене посуджати о таке... даруйте... даруйте... кобъ вы знали, якї вы менѣ дорогї...

Ôнъ взявъ еи руку и горячо уцѣлювавъ. Зося не знала, що ей робити. Утѣчи — булобъ саме найлѣпше... та якъ, коли держитъ за руку и такъ пильно дивится... начебъ очима хотѣвъ зъѣсти... Остати — не выпадае... тутъ на кôнци саду, вечеромъ...

— Що вы ту робите? запытала поважнымъ, якъ тôлько могла, голосомъ и ôдвернулась.

— За вами, моя горличко, пропадаю, васъ дожидаю ôдъ рана.

— А якъ же могли вы знати, що я сюда прийду, коли я сама не знала, що припадково заблукаюсь сюда.

— Панно Зосю! серце мене тягнуло... о, вы не повѣрите, кôлько я нынѣ натерпѣвся, коли вы не выйшли тогдѣ, якъ я бувъ у васъ.

— Этъ, вы, пане, жартуете собѣ зъ мене!

— Я? нехай не поступлюсь зъ сёго мѣсця!

Артуръ все ще державъ руку Зосину, и сердечно дивився ей въ очи.

— Менѣ дуже дивно, ôтки у васъ такъ нагло...

— Нагло любовъ взялась, хочете певно сказати — перебивъ графъ, — чижь ôдъ вчера знакома менѣ паша постать?

— Та хибань, що не мене вподобалисьте, але якусь инчу, до котрои я подôбна! А та инча, ось и приѣде за день за два...

— Нѣ, дарма! не приѣде, прийшовъ нынѣ листъ. Ты одна менѣ на свѣтѣ мила!

Артуръ обнявъ дѣвочу талію Зосину, падаючи на колѣна.

— Фе, пане графе! Другій разъ мене въ житью бачите, а вже... пустѣтъ!..

И Зося зручно вывинулась зъ обнятій Артура и втѣкла въ садъ и на подвôрье.

— Завтра о тôмъ самôмъ часѣ! крикнувъ ей въ слѣдъ графъ, а самъ шмигнувъ въ базникъ.

Зôвсѣмъ не зъ потягу серця зайшовъ ôнъ бувъ въ тї тарасяки.

Котище якійсь пôдлѣзъ бувъ за дня ще пôдъ двôръ и зъѣвъ любимцѣвъ панї Боровскои: пару канаркôвъ, що були въ клѣтцѣ на стѣнѣ изъ на двору. Малый Стась, сынокъ пана Боровского бачивъ го, та якось такъ перепудився, що тогдѣ ажень ставъ на нёго кричати, коли вже було за пôзно. Вечеромъ Стась, побачивши того самого кота, наробивъ крику, а Артуръ вхопивъ ручницю и побѣгъ за нимъ въ садъ, въ хабазье, що росло высоке вздовжь паркана, черезъ котрый скочивъ котище. Загонистый Артуръ передерся ажь до паркану: стовпы паркану були въ тôмъ низькôмъ, мокрôмъ мѣсци, зовсѣмъ спорохнявѣлї и зô споду зôгнилї. Коли проте Артуръ зъ легка на одного сперся, хотячи на нёго вылѣзти и заглянути въ сусѣдскій садъ, куда втѣкъ кôтъ, стовпъ подався дошки розсунулись съ трѣскомъ, а зъ панского саду бувъ вôльный перехôдъ до попôвского. Тôлько що базникъ зъ обохъ бокôвъ заслонявъ ще трохи видъ.

Артуръ не стоявъ и двѣ минуты, коли надôйшла Зося; ôнъ ажь тогдѣ ю побачивъ, смѣло выскочивъ и заговоривъ, що ю ôдъ рана тутъ дожидае.

А Зося справдѣ повѣрила, що Артуръ ю дожидавъ ôтъ рана, що она ёму така дуже мила. Вбѣгла бѣднякa на подвôрье, та скрытибъ ся ей куда, ще побачутъ, а серце ажь тремтитъ, и духъ заперло зъ несподѣваного щастья. Зося вбѣгла въ свôй покоикъ и впала безъ тху на крѣсло.

„Ахъ, якъ ôнъ на мене дивився чудно? якъ ôнъ мене солоденько назвавъ? Цѣлунокъ ёго, — то певно рай! Чого я втѣкла дурна? Ще прогнѣвается! Э нѣ, ôнъ мене любитъ, а черезъ те, любовь ще збôльшится. Треба буде умысне троха ёго подрочити. Призвавъ мене на завтра, не пôду ажь позавтра, буде шукати мене цѣлый день и выглядати.“

Одначе давня твердôсть Зосина зтаяла вже пôдъ поглядомъ графа. „Не пôду“, сказала собѣ нынѣ, а коли прийшло те завтра, такъ ей було важко на серденьку, такъ щось тягло, начебъ магнесомъ... невдержала слова свого, пôшла, — та ще й коли? зара по полудни!

*

буцѣмъ шити на свѣжому повѣтрѣ, въ холодѣ дерева. Пекъ та осина! причѣпився и Телюкъ! Незнати що далабъ, щобъ ôнъ ôтчѣпився, а то детамъ. Зося всѣла на горбочку, на травѣ, пôдъ розлогою яблунею, а Телюкъ коло неи. Вперся читати ей на голосъ Нечуя „Причепу“.

Зъ душй радабъ Зося сказати: „Идѣтъ, дайте менѣ чисту годину“, — не выпадало. Телюкъ ставъ читати, опершись о похилый пень яблунй: ôнъ читавъ порываючимъ, звучнымъ голосомъ, уносився, не чувъ самъ себе, цѣлу душу зливъ съ словами автора.

Юзя пôдбѣгала часто до нихъ, она нарывала то агресту, то винничокъ и доносила Зоси. Осмѣлилась навѣть, и фіглярно кинула повною пригорщею агресту на Телюка.

Телюкъ мимо волй переставъ читати, вловивъ кôлька киненыхъ зернятъ и ôткидувався на Юзю; она съ смѣхомъ ôдбѣгала, и на ново свою штуку доказувала, якъ скоро Телюкъ на добре розчитався. Телюкъ жартобливо ôдгрожувався и всмѣхався до Юзй.

Тôлько Зося сидѣла сумна, задумана, начебъ не чула, що до кола неи дѣется.

— Чого вы такй нынѣ хмурнй? пытавъ у неи Телюкъ.

— Абожь я знаю? отъ, не весело чогось.

— Може голова болитъ?

— Нѣ.

— А, то я вже знаю. Нема ту когось, хтобъ розвеселивъ...

— Кого нема?...

Зося запытала и такъ кивнула голововь, якъ бы хотѣла сказати: нѣ, а однакъ зачервонѣлась.

— Кого? сказати?

— Про мене кажѣтъ...

— Пана, пана Артура.

— Овва, невидала...

Зося зачервонѣлась ще бôльше. Телюкъ глянувъ на ню пильно.

— А чого засоромились?

— Я? нѣ! здается тôлько такъ вамъ. Менѣ горячо...

— Та бо читайте, читайте, — додала она по хвили, зъ живымъ, веселымъ рухомъ.

— Закажѣтъ Юзи, щобъ не перепиняла.

— Но, но, добре, добре.

Телюкъ ставъ теперь читати безъ упину. Юзя мусѣла зъ велѣнья Зосиного успокоитись, она побѣгла до Ярка, котрый якйсь кôлки стругавъ не далеко — на самотрѣсокъ.

Зося що разъ бôльше заинтересовувалась повѣстью; она часами мимовôльно опускала свою роботу на подолокъ, а зъ руки выпадала голка, хотяй пальцй такъ зложенй, були якъ бы ю держали. Зося дивилась тогдѣ на уста Телюка, якъ зъ нихъ рôвно плыве потôкъ слôвъ. А Телюкъ, коли се запримѣтивъ разъ и другій, тымъ горячѣйше читавъ, тымъ чуднѣйше ôтдававъ хорошй образы Нечуя. Ôнъ тремтѣвъ зъ радощѣвъ, що потрафивъ заняти Зосю и звертае еи увагу на себе. Его лице зарумянилось, очи блыскали лыскавкою, книжка дрôжала въ рукахъ.

Коли Телюкъ прочитавъ те мѣсце, якъ старый Лемѣшка въ кожусѣ и сорочцѣ гаситъ свѣчки въ покояхъ своеи шляхотскои панй сыновои, котра забавляется до пôзноi ночи зъ гостями, якъ старый повагомъ и мовчки вертается до себе, Зося розсмѣялась на голосъ; Телюкъ глянувъ на Зосю и собѣ розсмѣявся.

— Ось такою люблю васъ бачити, — промовивъ ôнъ.

— Не все такою можна бути, ôтповѣла Зося и старалась споважнѣти, мовь бы схаменулась.

Въ тôмъ розлягся стрѣлъ на долѣ за парканомъ, въ панскому саду. Зося стрепенулась и зачервонѣлась. Внутрѣшнiй якiйсь голосъ казавъ ей — се ôнъ!

— Читайте дальше, — промовила она швидко, якъ бы хотѣла своимъ голосомъ заглушити гомôнъ стрѣлу.

Телюкъ читавъ дальше. Зося украдкомъ зирнула въ дôлъ въ панскiй садъ. Маленька хмарка дыму стояла онъ-тамъ пôдъ тополею. „Ôнъ тамъ“ подумала Зося, „може добре мене бачитъ, якъ я тутка зъ другимъ. Пôду до хаты. буцѣмъ за нитками и не вернуся. Нѣ, ще лучше, нехай бачитъ: якъ любитъ, буде заздрôсный, — а заздрôсть степенуе любовь...“ И Зося остала, але не шила и не чула слôвъ Телюковыхъ.

Роздався другій стрѣлъ. Закурилось въ тôмъ самôмъ мѣсци въ саду панскôмъ. Начебъ хто ю кольнувъ въ серце, такъ оно стрепенулось у Зосй.

— Чекайте, чекайте господине директоръ — промовила она, — такъ борзо читаете, що годѣ поняти.

Телюкъ глянувъ на Зосю, повторивъ ще разъ те саме положенье новôльно и пустився дальше.

Новый стрѣлъ.

— Бомбардуютъ тамъ, чи що? замѣтивъ Телюкъ и глянувъ тамтуда, де на ново бухнувъ дымъ.

— А во, во, господине директоръ, бачите Ярко на парканѣ, а во, во, ôнъ скочивъ на тамтой бôкъ.

Ярко справдѣ скочивъ до саду панского, але завôзвавъ го до того Артуръ, котрый стрѣлявъ до цѣли причѣпивши аркушъ паперу до пня тополй; ôнь пробувавъ нову льофомôвку швагра.

— А бачивъ ты, панье Ярославе, таку стрѣльбу? зъ-заду набивается?

— Бачивъ у Львовѣ, на выставѣ, алемъ ще въ рукахъ не мавъ.

— Подивись панъ.

Артуръ всадивъ ладунокъ дрôбного шроту, спустивъ кляпу.

— На, паие Ярославе, стрѣляй въ цѣль.

Ярко взявъ въ руки, прицѣлився. Въ тôмъ зачичѣркавъ надъ нимъ горобець. Не надумуючись, змѣривъ бухъ!... горобець розчепѣривъ крыла и бовхнувъ о земь.

— Славно, а, то въ мене зухъ! Причѣльно стрѣляе!

Артуръ потрѣпавъ ласкаво Ярка по плечку.

— Ну, пане Ярославе, будь у мене адъютантомъ. Будемъ разомъ ходити по полёваньяхъ.

— Добре, охотно!

— Ну, а теперь ще до цѣли на пятьдесять крокôвъ.

Артуръ положивъ новый ладунокъ, ôдмѣряли простôръ, станули.

— Що ôнъ тамъ робитъ, господине директоръ, подивѣтся, — промовила Зося за четвертымъ стрѣломъ.

Телюкъ зôрвався, пôдбѣгъ до паркана, прикучнувъ и заглядавъ безъ шпарку: Ярко саме прицѣлився тогдѣ. Стрѣлъ! Графъ и Ярко побѣгли оба чимъ швидше до цѣли.

— Славно! славно! кричавъ Артуръ.

Зося за той часъ пôднялась на пальцяхъ, а потôмъ навѣть выскочила легесенько на похилый пеньокъ яблунй, и зъ далеку все бачила. Телюкъ коли вернувъ сказавъ ей вже не новину.

Спокôй еи вже пропавъ. Всѣла, руки дрожали та и голка не статкувала, сталась дуже неслухняною: замѣсть въ бѣле полотно, она хитрая, въ рожевый пальчикъ! Зося скрикнула.

— Що тамъ, — запытавъ Телюкъ?—

— Охъ, укололамься дуже.

— Подобаетесь дуже.

Зося майже съ слёзами въ очохъ притулила рожевый пальчикъ до рожевыхъ усточокъ. Капля крови обмурала еи круглу, бѣлу бородку.

— Дуже таки подобаетесь пану Артуру, бо ажь кровъ на лици.

— Не смѣйтесь зъ мене!

Чомусь не могла зъ слёзъ вдержатись Зося. Градомъ покотились. Она схопилась и втѣкла до хаты, оставивши роботу на земли въ саду. Телюкъ ждавъ — но надармо, минула може четверта година, на долѣ грохотала правдива канонада, Зося не вертала.

Телюкъ зробивъ зазначку въ книжцѣ, положивъ ю при Зосиной роботѣ, а самъ пошовъ до Юзи, що стояла при парканѣ дворскомъ и щось до Ярка кричала. Ярко й не слухавъ. Онъ важно оглядавъ льофомовку и вчився еи складу.

— Ярку, Ярку, панъ директоръ идутъ — тононькимъ своимъ голосомъ пищала Юзя.

— Тихо Юзю! ось, на маешь.

Ярко кинувъ горобця черезъ парканъ.

— Хто иде? запытавъ Артуръ Ярка.

— Панъ Телюкъ.

— А то я ёго запрошу сюда.

И Артуръ подойшовъ до паркану.

— А де онъ? той панъ директоръ?

— Ось ту.

— Добрый вечѣръ. Прошу до насъ.

— Та якъ?

— А щожь вы не мущина? гайда безъ парканъ.

— Не лося.

— Э, що тамъ? маете чверть милѝ обходити, лѣпше такъ. Только разъ, два, три и вже.

Телюкъ оглянувся. Нѝкого не було. Онъ подскочивъ, вхопився руками за верхъ паркану, забарабанивъ колька разовъ чоботьми о дошки и вытараскався.

— Такъ, а теперъ сюда скачте... Добре... Ну, якъ ся маете.

Оба стиснули собѣ руки.

— Бачите, вчимось до цѣли. Може и вы.

— Признаюсь, що я ще въ моемъ житью не стрѣлявъ — отказавъ Телюкъ.

— А, то будемъ пробувати.

Артуръ вынявъ зъ торбы новый ладунокъ, застромивъ, спустивъ кляпу.

Ну, теперь берётъ ось такъ. Ту до плечка, лѣве прижмурити, а праве до цѣвки.

Телюкъ взявъ ручницю, прицѣливъ...

— Та не культеся!

Ярко смѣявся зъ позиціи свого директора.

— Но такъ такъ, теперь одважно, разъ, два... три... (Телюкъ стрѣливъ) Такъ добре!

— Потрапили, потрапили! крикнувъ Ярко, першій подбѣгши до цѣли.

Гр. Артуръ бувъ майстеръ гостей забавляти. Онъ знавъ такъ заняти, що й не споймався Телюкъ, коли при стрѣльбѣ сонце схилилось на спочинокъ.

— Ну, а теперь прошу до мене на подвечѣрокъ, — промовивъ онъ, коли вже аркушъ паперу, що служивъ за цѣль, зовсемъ подѣравився та и добре невиднося було мѣрити.

Не помогли всѣ спротивленья Телюковѝ. Черезъ парканъ перелазити домовъ, назвавъ Артуръ негречностью.

Пошли садомъ до двора.

Середъ розлогихъ липъ и широкихъ бѣлолистыхъ тополь, що зъ одного боку шнуркомъ, мовь тѝ жовняры въ рядѣ стоятъ по при штакеты одъ дороги, та середъ густого саду овочевого, зъ другого боку розперся старый дворище, давня сѣдиба шляхецкого роду Руцкихъ. Про стиль двора не пытайте, дбавъ про нёго певно той, що ставивъ го, може за якихъ сто пятьдесять або й больше лѣтъ тому назадъ. Стѣнъ теперь черезъ рожночасни поправки и змѣны незнати. Не конче на красу гадавъ вже найновѣйшій строитель. Всё було поединче. Грубый тесовый камѣнь, десь зъ далекихъ сторонъ спровадженый, служивъ крѣпкимъ фундаментомъ тому одноповерховому домови. Стѣны ёго старанно выбѣленѝ, гладкѝ безъ окрасъ непотрѣбныхъ и фiлярныхъ выкрутасовъ. На нихъ вырѣзувались осьмь оконъ, великихъ доломъ, а девять меньшихъ на поверсѣ — подъ середущимъ поверхнымъ красувався великій гербъ родовый на бѣломъ мармурѣ. А пониже були дверѝ, широкѝ якъ брама подъ чопурнымъ, бляшанымъ дашкомъ. Такъ було зъ фронту, одъ дороги, одси заѣздилось на просторе, рове якъ столъ подворье.

А зовсемъ такъ само выглядавъ дворъ изъ другого боку, одъ саду: осьмь оконъ на долѣ, девять на горѣ, толькожь те середуще не було окно, а якъ добре придивитись, за кратками желѣзного балькону познати було, що се склянни дверѝ. Подъ балькономъ гербъ и зновь на долѣ такѝ самѝ широкѝ, деревлянѝ, необмалёванѝ дверѝ, якъ зъ фронту: съ такимижь желѣзными цвяками навѣть и великою желѣзною рукояткою. Вся рожница була хибань та, що передъ дверми до саду була простора, камѣнёмъ вымощена веранда, съ камянными, старыми, сходжеными сходами, коло котрыхъ по обохъ бокахъ на подмурованыхъ стовпахъ стояли двѣ буцемъ этруски вазы зъ камѣнья, а на нихъ мовь зъ задиву дивились, розтворивши пащѝ, зовсемъ вже низько зъ землѝ, два львы камянни, а тамъ, зъ фронту бувъ только малый дашокъ, намѣсть ганку. Идучи по при тѝ окрасы зъ саду, Телюкъ живо нагадавъ собѣ на камянни лятарни, що стоятъ скрозь по мурахъ и церквѣ св. Юра, та на львовъ поліціи львовскои зъ роздзявлеными пащами. Но не було коли довго нагадуватися. Веранда була залюднена шляхецкими потомками Руцкихъ по кужели. При застеленомъ столѣ сидѣла панѣ Амалія Богумила Францішка трохъ именъ зъ гр. Руцкихъ Боровска (правда, досыть довге и шумне имя, щобъ ёго налякатись), бокомъ стола розмѣстилось четверо еи дѣтей: Стась, Михась, Аньелька и Ядзя, а на супроти панѣ Боровскои еи чоловѣкъ, Руньо.

Настала хвиля представленья и объясненья, такъ неразъ неприятна въ житью чоловѣка, а для Телюка больше якъ коли неприятна, бо выявилось, що онъ зайшовъ въ гостѣ черезъ парканъ. Доразу вдарили ёго кромъ того шляхецко-вымушенѝ рухи панѝ Боровскои, еи зъ нехотя голосъ носовый, еи незначне кивненье головы. Телюкови выдавалось навѣть, що онъ примѣтивъ, якъ она докорливо глянула на Артура, мовь бы гнѣвалась на нёго за таке знакомство. Панѣ Боровска видно було, силувалась, будьщобудь додати собѣ bon ton. Она и часто закидала зъ французка.

Цѣвкомъ инакшій представився Боровскій. Щирость и гостинность сьяли ёму зъ очей. Но онъ очевидно, тремтячи ходивъ на пальцяхъ на всѣ звелѣнья своеи жены, панѝ Боровскои.

Засѣли всѣ до подвечѣрка. Господыня сама вливала чай въ фiлiжанки, а локай розносивъ ихъ только. Блескучій тульскій самоваръ парувавъ и шипѣвъ, що йно не такъ мощно, якъ котелъ колѣйнои машины. Може оно такъ только здавалось середъ тишины, яка запанувала въ товариствѣ недобраномъ.

Зъ веранды бувъ чудовый видъ на заходъ сонця,

на сады, навѣть на сѣножати и зарѣчный лѣсъ. Телюкъ спокôйно оглядавъ той видъ, хочь и якъ въ серединѣ го грызло, що непотрѣбно сюда запхався.

Артуръ видно вычитавъ то чувство зъ ёго лиця, скусно навязавъ розговоръ до того виду, и помалу эвѣвъ бесѣду на таку справу, котра всѣхъ могла заинтересувати, и въ котрôй могли всѣ участь брати. Живо говорено то про те, то про се. Найбôльшій клопôтъ, якій мали теперь панство Боровскіи, бувъ бракъ ґувернера и ґувернантки для четверо непосидющихъ наслѣдникôвъ. Руньо ставъ зъ далеку заходити, чи бы Телюкъ не пôднявся на ґувернера хочь на вакаціи, а панѣ Боровска моргала на чоловѣка, мовь бы заохочувала.

— Ахъ даруйте панство — скликнувъ Артуръ, — я на хвильку ôдôйду, забувъемъ хустку въ саду, де мы стрѣляли.

Артуръ зôрвався и побѣгъ стежкою въ гущавину. За нимъ пустився и Ярко.

— О нѣ, нѣ, — промовивъ Артуръ, побачивши ёго, — не позволю на те, шобъ гôсть ôдъ стола встававъ. О, прошу дуже, пане Ярославе, — идѣтъ, идѣтъ, зазнакомитеся съ Стасёмъ та Михасёмъ, — я зара вернуся.

Ярко радъ не радъ, вернувся и сѣвъ мовь не свôй, на крѣсло.

Артуръ знавъ, коли мае ôдôйти, и не на дармо ôнъ ôдходивъ. Сонце зайшло, була та сама пора що и вчора, коли Зося проходила по при парканъ. Условлена пора!...

Артуръ знанымъ отворомъ въ хащи базнику чмихнувъ въ садъ попôвскій, и не оглядаючись по панскôмъ саду за хусткою, котра впрочѣмъ була въ ёго кешени.

Опертая о парканъ стояла недалеко Зося. Она передъ хвилевь выйшла зъ хаты, — якъ казала до тѣтки — прикликати Телюка и Ярка. Почувши кроки и шелестъ, она вздрогнула, хочь утѣкай! Однымъ скокомъ Артуръ бувъ при нѣй. Она не выдералась... не вывинулась, не утѣкала...

X.

Пôзно вечеромъ вернувъ Телюкъ зъ Яркомъ домôвъ. Навѣть о. Аполинаръ проявлявъ ознаки цѣкавости, коли оба появились на порозѣ покою, въ котрôмъ вже сидѣли и тѣтка и Зося и дрѣмаюча Юзя.

— А що тамъ? А якъ тамъ? промовили всѣ вразъ.

Телюкъ подрôбно росповѣвъ всё, що бачивъ. Ônъ згадавъ и те, що паньство Боровскіи хотятъ, щобъ ônъ вчивъ ихъ дѣтей.

— О певно, певно, повиннисьте, гречнôсть вымагае, — промовила тѣтка, — що вамъ шкодитъ, можете добре заробити.

— А выпадае, выпадае, — потвердивъ о. Аполинаръ, въ духу думаючи собѣ, що черезъ те и ônъ самъ (о. Аполинаръ) заслугу положитъ передъ паньствомъ — дѣдичами.

— А, то Ярко буде занедбуватись, — замѣтивъ Телюкъ.

— Э, що Ярко? ônъ такій малый? то и то задасьте, най учится, щобъ тôлько не розлѣнувався, — промовивъ о. Аполинаръ.

На тôмъ и сгало. Телюкъ не обѣцявъ ще бувъ панству Боровскимъ, бо власне хотѣвъ перше поговорити зъ о. Аполинаромъ. Теперь же рѣшився приняти предложенье дѣдичôвъ.

Вечѣръ зôйшовъ дуже весело. Ще нйколи не бачивъ Телюкъ Зосй такои радôснои. Огонь якійсь паливъ еи лице, огонь, не кровь бѣгла въ жилахъ, видно було якесь ненатуральне роздражнѣнье, но Телюкъ не знавъ собѣ того розъяснити. Чудна та загадочна дѣвоча натура — думавъ ônъ, — тутъ сумуе ажь плаче, а за хвилю весела, якъ рыбка въ водици.

А такъ барашкуючи и смѣючись Зося була чаруюча. Телюкъ почувъ и въ собѣ огонь, якусь силу, що звертала ёго поглядъ на Зосю. Ônъ такъ розсмѣлився еи шутками, що слибъ не присутнôсть батька и тѣтки, ônъ, филологъ, готовъ бы бувъ ей сказати зъ запаломъ що она несказано красна, та хто знае, можебъ и на колѣна впавъ. До того однакъ не прийшло, але всежь Телюкъ чувся щасливымъ.

Ônъ и проспавъ нôчь въ золотыхъ снахъ.

* * *

Другого дня припадала недѣля. Коло церкви люде зароились якъ пчолы коло улія. Погода стояла та сама, що и вчора, незмѣнно лагôдна, хороша. Нй однои бѣлои плямки на небѣ. Телюкъ вставъ отвереженый троха зъ дивного вчорашного настрою. Ему навѣть стыдно було чогось, що такъ забувся. То слабôсть энергіи, выкидавъ ônъ собѣ. До снѣданку Зося не выходила.

Не вытерпѣвъ довше въ хатѣ, пôшовъ пôдъ церковь, забравши деякй популярнй книжочки пôдъ паху. Ônъ умысне привѣзъ ихъ съ собою, щобъ роспродувати а то и роздавати мѣжь народъ. Вже и перше за тыхъ кôлька днѣвъ роздавъ ônъ деякимъ школярамъ пару книжочокъ, — а люде вже знали ёго зъ оповѣданья. Одно говорило другому про панича, що заѣхавъ до Егомостя, ходитъ по хатахъ, розмавляе, выпытуется всѣхъ, кого здыбле, роздае книжочки, пише суплики та ще й самъ на стемплй дае (ônъ зробивъ такъ Маслякамъ). Тожь коли явився пôдъ церковь, въ духъ и старй и молодй ёго окружили. Кождый цѣкавый побачити незвычайного чоловѣка, прийде, стане, губу роздзявитъ и оглядае.

Звѣстно, зъ однымъ, зъ двома дасться говорити, но де громада цѣла, въ святочный день а ще й пôдъ церквою, передъ набоженствомъ, якъ и що говорити?

Телюкъ почувъ свое положенье; ônъ помôгъ собѣ въ той спосôбъ, що заговоривъ съ старымъ Степаномъ, добрымъ своимъ знакомымъ зъ сѣножати. Малопомалу старй газды докидували по слôвци, за пôвъ годины поки не прийшовъ о. Аполинаръ и всѣ не грухнули въ церковь, Телюкъ розпытувавъ про всѣляку бѣду, оповѣдавъ самъ, де що цѣкавого знавъ зъ газетъ та й осмѣлився добре зъ людьми. Ônъ роздавъ книжочки якй мавъ и просивъ, щобъ передъ вечѣрнею прийшовъ, хто хоче а ônъ буде дещо читати.

Въ церквѣ Телюкъ стоявъ на хорахъ. Ônъ спѣвавъ гарно. Коли ставъ читати апостола, усѣхъ лиця, якъ на коменду звернулись идъ ёму. Десь коло „Иже херувими“ прийшла Зося съ тѣткою и Юзею, а въ пôвъ службы явився и Артуръ. Ônъ станувъ зъ другого боку и споглядавъ часто на Зосю. Телюкъ переставъ вже й спѣвати, ônъ пильнувавъ рухôвъ обоихъ и не мôгъ ôджалувати, що не оставъ на долѣ. Но и зъ хорôвъ не уйшло ёго оку, що Зося молится такъ, якъ бы держала свою книжку до горы ногами; она зъ початку, коли побачила графа, зачервонѣлась, а потôмъ часомъ осмѣхалась. Видно було, що еи чорнй оченята невсыпущо бѣгали, а все звертались на другу сторону.

Не вдержавъ Телюкъ на хорахъ. Звиняючись духотою, злѣзъ потихо и станувъ пôдъ стѣновь, за плечима Артура. Теперь поза головами людей завважавъ,

незамѣченый Зосею добре, що еи очи говорили, говорили бôльше, нѣжь бы ôнъ мôгъ отважитися устами высказати вчора. А то що еи чорни̂, палки̂ очи говорили, односилось не до нёго, а до ненавистного грабчука. Такъ, ненавистного! И не стыдно ей, не грѣхъ ей при людяхъ, въ церквѣ усмѣхатись! Въ серединѣ, начебъ го палило, начебъ кусками вырывавъ хто серце. Ôнъ не тямивъ себе, готовбы кинутись на ту, черезъ котру вчора чувся такимъ щасливымъ. На силу достоявъ до кôнця набоженства.

По „да исполнятся“ Зося выйшла съ тѣткою. Артуръ пôшовъ за ними. Телюкъ якъ на вугляхъ дожидавъ благословенья, а потôмъ поспѣшно перепхався помѣжь виходячихъ и дôгнавъ на улици Зосю, Артура и тѣтку съ Юзею. Зося була така втѣшна и весела якъ вчора вечеромъ; она голосно смѣялась. Щосъ такого смѣшного мусѣвъ Артуръ сказати. Тѣтка ишла похмурна, вперто дивлячись на кôнчикъ носа. Телюкъ поздоровився съ графомъ и прилучився до товариства. Артуръ насмѣхувався зъ спѣву дякôвъ, а Зося зъ того смѣялась.

Прийшли пôдъ браму. Артуръ станувъ и ставъ прощатись.

— Та зайдѣтъ до насъ, незабавомь и ксёндзъ прийде, — говорила тѣтка.

— Дуже радо зайшовбымь, — извинявся Артуръ — але вже коло полудня, а я обѣцявъ сестрѣ, що прийду; маемь ѣхати до костела а потôмъ на візиту до панства Розвадовскихъ. Инчимъ часомъ буду такъ смѣлый. Поручаюсь.

Артуръ уклонився ще разъ, стиснувъ руку Телюка и пôшовъ до двора, коли всѣ прочи̂ вôйшли на подвôрье попôвщины.

Неслыхано нудне було полудне. Чи то спека причиною, чи що таке.

Бесѣда не клеилась. Тôлько тѣтка гримала своимъ баритономъ то на слугъ, то на Юзю и Ярка.

О. Аполинаръ по обѣдѣ пôшовъ до свого кабинету отпочивати. Зося скаржилась, що въ ночи не спала и голова тяжка, отже тежь пôшла проспатись. Тѣтка ще щось въ пекарни не поладила. А Телюкъ не знаючи, що на разѣ робити, взявъ капелюхъ и пôшовъ въ село.

Промѣня соняшни̂ били такъ дуже, що годѣ було дивитись не прижмуривши очей. Тихо и парно, ажь тяжко духъ проводити. Де хто мôгъ, ховався у холодъ; на улици, на подвôряхъ якъ бы замело, ни̂ живои души̂. Тôлько ôдъ рѣки чути крикъ. Телюкъ звернувъ тамтуда. Було тамъ зъ двайцять парубкôвъ и хлопцѣвъ. Галасуючи и бѣгаючи скакали одни̂ въ воду, други̂ плюскалися, бовталися въ нѣй, тяжко плывучи проти воды, — трети̂ ще поважно сидѣли або розбиралися на березѣ.

Постоявъ Телюкъ на мостѣ, постоявъ и потôмъ вернувъ въ село, пôшовъ въ другій конець, до двора. Скрôзь та сама тишина. Выйшовъ ажь за село. Пôтъ грубыми каплями выступивъ му на чоло и лице. Годѣ довше ходити; вернувъ домôвь. Щобъ никого не збудити, по тихо перелѣзъ плôтъ, выйшовъ на ґанокъ и всунувся на пальцяхъ до великого покою. Тихо було, навѣть мухъ не чутно. Телюкъ роздягся и сѣвъ.

Може за чверть годины пробудився о. Аполинаръ ôнъ крикнувъ: — А хто тамъ?

— А то я, прошу ласки Єгомостя.

— Що за я?

— Я, Абрумко.

— Ага, Абрумко.

Стогнучи, вставъ о. Аполинаръ, пôдлога задуднѣла ôтъ босои ноги, ôтщѣпивъ двери̂ до сѣней. До великого покою чути було кождый найменшій шелестъ.

— Надало десь тебе, Брумко, не давъ есь спати.

— Овва, овва, я не знавъ, я не знавъ, дуже, дуже перепрашаю. Ни̂кого не ма, не сказали.

Телюкъ не бачивъ Абрумка, але представивъ собѣ зъ голосу, гладкого, товстого жида, зъ рудою бородою, цыбулястыми очима. Брумко справдѣ бувъ тучный якъ вôлъ на бразѣ, червоный якъ индика нôсъ, тôлькожъ не зъ рудою бородою а чорною, густою, довгою, навѣть на двое роздѣленою; очи сидѣли якъ у совы, а голосъ такій мягкій, мягенькій ажь до живои души̂ пробиравъ. На видъ добродушный усмѣхъ не зникавъ зъ ёго лиця. Брумко бувъ вѣрникомъ цѣлого села, а факторомъ всёи околичнои шляхты. Ґешефта шли у нёго такъ, що и белзкій раббинъ не вспѣвъ бы лучше повести. Не було може мужика въ селѣ, по крайной мѣрѣ изъ скôлько небудь порядочныхъ, съ котрымъ ôнъ бы не стоявъ въ Conto-Courent, но, само собою розумѣеся, ôнъ шо тыждня заключавъ те conto, такъ, що провізію бравъ що тыждня ôтъ высшого conto. А всказувало то очевидно тôлько на те, що Брумцьо бувъ майстеръ въ высшихъ рахункахъ, що мавъ талантъ банкера вродженый. Та алежь бо Брумко бувъ и господарь, якихъ рѣдко. На инчôмъ гумнѣ двôрскôмъ не побачилибысьте стôлько стôжкôвъ та стыртъ, що коло корчмы Брумка, — а всѣхъ ихъ, гадаете хто повкладавъ? Брумко? о, страшно ошиблисьте ся! Не знаете видко Брумка, сли таке гадаете. Брумко знае тôлько стояти важно на середъ гумна и покрикувати на „дурный Иванъ“, конечно вложивши одну руку за вузкій поясъ на товсте черево, а другою гладячи бороду або вымахуючи нею. Той „дурный Иванъ“ (не оденъ, а всѣ Н...ане) и посѣявъ и зôбравъ и звѣзъ, Брумко всказавъ тôлько, де мае ставити стôжокъ. О, божь и знае Брумко часъ шанувати, ôнъ знае, що то передновокъ!

Сказано: Брумко й факторъ. Зачепѣтъ го тôлько: „Слухай, Брумцю, позычь грошей“, а ôнъ пытае: „Кôлько? сто, тысичь, двѣ, три тысячи̂?“ Ôнъ готовъ вамъ и сто тысячь роздобути на завтра, въ тôмъ ёго голова. Процентъ якій? э, то вже въ тôмъ ваша голова. А якъ запытаете ёго: „Брумцю, що чути на свѣтѣ?“ но, то вже годину маете що слухати. Скаже навѣть, що султанъ въ Стамбулѣ ѣвъ на обѣдъ, а Бисмаркъ говоривъ при вечери! Цѣна збôжа и волôвъ то вже при тôмъ рѣчь оффіціяльна, не обôйдетсь безъ неи̂. якъ на свѣтѣ безъ грошей.

Брумко бо и взорцевый мужь. Спытайте якъ не вѣрите, жѣнки ёго Рухли̂, — а батько; гой, гой, якого пошукати! Восмеро Брумченятъ посвѣдчатъ, сли хочете. Словомъ Брумко — геній, на якого тôлько коли наше отечество здобутися могло!

О. Аполинаръ знавъ вже добре Брумка, то и знавъ пошанувати ёго генія. Хотяй зъ разу погнѣвався що не давъ отпочивати, але въ мигъ вже й запросивъ Брумця сѣдати.

— Ну щожь доброго чувати? — запытавъ ёго о. Аполинаръ, втягаючи чоботы и пукаючи ногою о пôдлогу.

— Ой-ой-ой, що чувати? зле чувати! Чули Егомость, та Мн....вецкого Егомостя вбило вчора?

— Що? вбило кс. Урицкого?

— Эге ая, казавъ менѣ арендаръ тамтошній.

— Якже? що вбило? на смерть?

— Нѣ, жие! Оборôгъ ставили. Егомость стояли близько, та не завважали, чи не поспѣли втѣчи, якъ

одна фôйка переважилась и впала, на хребетъ просто — розмяджило гетъ ребра. Мука страхъ!

— То страхъ! Жиютъ ще?

— Ай, йай, страхъ, я мало не сплакавъ, добремь знавъ Егомостя, жаль ёго дуже; та и Еймостй; така добра и господарна, ай-йай! страхъ!

— А съ дѣточками що буде, тôлько дрôбныхъ ихъ е! Хочь парохія добра, дуже добра.

— О, ай вай, що добра то добра, фі-фі.. аа!

— То тамъ панѣ гр. Розвадовска презентуе.

— Ясна панѣ, эге, охъ, яка добра панѣ, — я не видавъ, щось подôбного; охъ дуже добра...

— Брумцю, а ты ю зяаешь добре?

— Я? О, чомужьбы нѣ? знаю якъ мою Рухлю! ясна панѣ все бувало радится мене: „Брумцю, Брумцю, порадь менѣ, якъ то а то зробити. Ну и кажу такъ а такъ. И слухае, якъ скажу. О добра дуже панѣ...

— Но знаешь що, Брумцю? — промовивъ о. Аполинаръ непевнымъ голосомъ

— Що Егомость?

— Що хочешь дамь Тобѣ Брумцю, а выроби менѣ презенту у панй гр. Розвадовскои.

— Жидъ цмокнувъ и додавъ по хвили

— Чомъ бы нѣ? не велика штука, тôлько и тôлько... прошу Егомостя, може кс. Урицкой ще выздоровѣе . . .

— Якъ ребра поломало?

— А хто ёго знае! може поздоровѣти.

— Поздоровѣти? э ледво... а хотяйбы, зрештовь... э то говорю лишень, якъ бы неподужавъ... побачишь за день... чимъ борше то лѣпше.

— Правда, певно, правда.

Брумко замовкъ и задумався.

— Щось задумався?

— Я такъ гадаю, що булобъ добре, якъ бы Егомость постарались о добре слôвце у нашого пана.

— Пана Боровского?

— Эге, щобъ до яснои панй промовивъ мудре слôвце... а я довершу решта... але Егомость wort! за те дасте: що схочу...

— Wort!

Рука о. Аполинара лопнула по долони жида. Телюкъ чувъ тôлько лоскôтъ, якъ бы два мужики могоричъ забили.

— Нынѣ позычте менѣ пять сотъ, — промовивъ Брумко, и потягнувъ руковь по бородѣ, я выставляю вексель, а якъ поведется, они мои.

— Пятьсотъ злрен.? на що Тобѣ нынѣ?

— Ой-йой, менѣ бы здалось и пятьсотъ тыеячь. Жнива идутъ! Панъ Боровскій вже по мене присылавъ нынѣ рано. А я знаю, по що, хоче зачинати жнива. А панъ Скоморскій, а Бѣлчиньскій, а хочьбы и Розвадовскій, всѣмъ треба на робôтника. Въ осени подвôйно звернутъ...

— Пять сотъ, — промовивъ про себе о. Аполинаръ.

— Егомость не маютъ чого боятися. Якъ не поведется намъ съ презентою, — но то я въ осени зверну съ процентомъ шѣсть сотъ. Чи першемь завѣвъ Егомостя?

— О нѣ, нѣ.

— Треба було на передновокъ перше для хлопôвъ, а теперь передновокъ для попôвъ.

— А зновь на вексель? запытавъ о. Аполинаръ,

— Розумѣется, я выставлю вамъ Егомость на обезпеку.

— Ну, згода! Вексель до осени на шѣсть сотъ.

Настала тишина. Чути було, якъ забренчѣли ключй, потôмъ замокъ заскреготавъ, — О. Аполинаръ отчинявъ бюрко. Довго шелестѣли паперй, опôсля рахувавъ: разъ, два, три ажь до пять.

— Заставничй, эге, — промовивъ доволенъ дуже Брумко, — они стоятъ по 78 зр. 50 кр., то fünef mał acht, a siebeп — то 392 зр. 50 кр.

— Такъ, — промовивъ о. Аполинаръ, перечисляючи ще разъ мовь для контролй. А ту маешь решту.

Зазвенѣла и дрôбна монета.

— Ja, fünefhundert ranesch!

— А вексель? запытавъ о. Аполинаръ.

— Ось ту, ще лишь суму впишу.

Телюкъ чувъ кожде слово, ôнъ догадався цѣлого интересу. Обуренье овладѣло нимъ. Нечесть, погаць!

Давати жидови на процентъ. Тай ще на погибель хлопа, на передновокъ.

— А якъ тамъ пшениця стоитъ? запытавъ о. Аполинаръ, замыкаючи бюрко.

Въ тôмъ дався чути зъ другого боку голосъ тѣтки. Певно повставали, подумавъ Телюкъ, борзенько вдягся и выйшовъ на пальцяхъ по тихо на ґанокъ; ôнъ не хотѣвъ, щобъ ёго застали, якъ ôнъ слухае розговору жидôвского, а може тяжко му було довше пôдслухувати...

Дзвонили на вечѣрню. Телюкъ пригадавъ собѣ, що обѣцявся людямъ дещо прочитати пôдъ церквою. Ôнъ налагодивъ собѣ „Фармазоны“ и пôшовъ по нихъ до покою. Но тутъ зустрѣтивъ Зосю.

— А добре що вы е, господине директоръ. Де задѣлисьте свою „Причепу“?

— Причепу? Хочете читати?

— Нѣ; я хочу слухати, а вы будете читати.

— Колижь бо я немаю коли...

— Радамь знати, що маете робити?

— Хочу ити читати людямъ пôдъ церковь.

— Що читати? Може на лѣрника подалисьтеся, буде акафисты читати.

Зося засмѣялась своимъ непримушенымъ порываючимъ смѣхомъ. Телюкъ, хотяй якъ бувъ смутный и похмурный, не устоявъ въ серьозности.

— Фармазоны хочу читати, сказавъ ôнъ веселѣйше.

Складина мѣжь бровами зникла.

— Фармазоны? на що имъ читати фармазоны, коли они ту всѣ фармазоны.

— То власне длятого.

Телюкъ ставъ въ своёй скринцѣ шукати за тою брошуркою.

— А мене лишите, щобымь ся нудила.

— Вы будете собѣ читати „Причепу“.

— Менѣ самôй буде кучно. Вы дуже гарно читаете.

— Колижь бо я прирѣкъ...

— То волите хлопамъ читати, нѣжь менѣ?

Телюкъ вагався.

— Ну, що? — повторила Зося и схилилась, щобъ заглянути въ лице Телюка. Ей повнй очи горѣли глубокимъ огнемъ. — Навѣть не подивитесь на мене; чи я вамъ що зробила?

Зося мала охоту сваволити, гейбы мала Юзя. Не дармо Телюкъ при встрѣчи сказавъ, що она похожа на Ярка.

Телюкъ потупивъ голову въ свою скринку; ôнъ боявся чогось въ очи Зоси заглянути.

— А певно, — сказавъ ôнъ въ скринку.

— Що певно?

— Всё.

— Та що?

— О що пыталисьтеся.

— Волите хлопамъ читати?

— Певно.

— Зробиламъ вамъ що?

— Певно.

— Що?

— Глубоко вразилисьте мене.

— Этъ, нынѣ съ вами и не договорюся. Гнѣваюсь на васъ.

Зося направду пôшла.

Телюкъ перекинувъ всё въ скринцѣ, переглядѣвъ цѣлый покôй. „Фармазонй“ мавъ вже пôдъ пахою, а ще за чимось шукавъ. „Дежь бы до лиха задѣлась? А... а... може ôтъ вчора въ садѣ?“

— Панно Зосю! а вы принесли Нечуя вчора зъ саду?

Телюкъ пôдôйшовъ до покоику тётки.

— Чого хочете? — буцѣмъ гнѣвно промовила Зося.

— Певно въ садѣ осталась ôтъ вчора „Причепа“?

— Ôтчепѣтся ôтъ мене, причепо. Я гнѣваюсь. Маете хлопôвъ, идѣтъ до нихъ, имъ волите читати.

Телюкъ склонився и пôшовъ съ „Фармазонами“, але тôлько до саду.

„Она казала, що ей кучно буде безъ мене, що я гарно читаю“, думавъ Телюкъ по дорозѣ, а коло серця му лекшало. „По що ю гнѣвати? по вечѣрни пôду пôдъ церковь.“

Повѣсти Нечуя дôйтно лежали тамъ, де ихъ оставивъ вчора пôдъ яблунею. Вернувся Телюкъ въ хату но вже въ инчôмъ злôснôмъ замѣрѣ. „Перечитаю „Причепу“ и дамь научку за графа. Якъ разъ менѣ на руку“.

— Но дивѣтся — промовивъ ôнъ, вернувшись до хаты, — въ садѣ була!

Зося мовчки взяла принесену книжку и стала перелистувати.

— Идѣтъ бо вже разъ, промовила.

— Не пôду.

— По що маете собѣ приемности черезъ мене ôтказувати?

Зося перекидувала дальше книжку. Телюкъ дивився на ню тôлько.

— Позвольтежь, буду читати, — сказавъ ôнъ по якôмось часѣ.

— А хочете, щобъ васъ просити дуже?

— Нѣ, зôвсѣмъ нѣ. Якъ я мôгъ перше читати, коли не було зъ чого?

— А теперь такъ крутите!

— Нехай буде по вашому, що кручу, але дайте, буду читати.

— Ходѣмъ на ганокъ.

Пôшли, а за ними и тётка.

Телюкъ ставъ читати, зъ разу тихо, потôмъ голоснѣйше, сильнѣйше, а дальше перенявся, уносився. Выйшовъ и о. Аполинаръ. Телюкъ невсыпущо читавъ.

— Утомилисьтеся, пане господине директоръ? — пытала тётка.

— Нѣ, казавъ ôнъ.

— Не перебивайте, тетю! говорила Зося.

О. Аполинаръ посидѣвъ, посидѣвъ а дальше и ôдôйшовъ не запримѣченый Телюкомъ, та и тётка ôддалилася. Телюкъ читавъ все.

— Ось и конець сказавъ ôнъ, складаючи книжку. — А якъ подобалось?

— Отъ!

— А по моему, то дуже гарна. Вамъ бы що дня ту книжку читати.

— Чому? скорше вамъ, щобысьтеся въ ляшцѣ не залюбили.

— Того у мене не буде, але у васъ...

— И у мене не буде; на що менѣ ляшки.

Зося однакъ зачервонѣлась.

— Певно нащо? але ляшокъ? О стережѣтся ляшка гôршь огню, гôршь сорокатои гадины.

— Ôнъ буде дуже файный и гарный, зъ верху ясне, — но пôдъ шкурою що сидитъ?

— Не бôйтесь за те! — фукнулась Зося.

— О, о, вже и гнѣваетесь, а боятить е чого. Бачивъ я добре, бачивъ...

— Коли? запыталась скоро Зося, зôвсѣмъ змѣшавшися.

— Коли? я вже знаю коли.

— Щосьте могли бачити?

— Вашй очи... нынѣ... въ церквѣ...

— Тôлько всёго!.. Зося сухо засмѣялась.

Сто сотнарѣвъ ваги зôпхнули тй слова зъ Зосиного серця. Она настрашилась... за вчора боялась... ôнъ цѣлюючи. заклинавъ до якогось часу нйкому не зрадити... ахъ якій ёго устискъ милый. Артуръ въ тôй хвили выдавався Зоси ще сто разъ милѣйшимъ и солодшимъ.

— Абожь треба бôльше, пытавъ Телюкъ.

— Якъ моргати на графа?

— Овва, а на щожь менѣ брови? до хлопцѣвъ моргати! ось и до васъ буду моргати.

Зося й справдѣ моргнула.

— Чудно! — сказазавъ Телюкъ, забувшись либонь, — але графъ ляшокъ — заведе!

— Небôйтеся!

А однакъ, начебъ хто розпеченымъ дротомъ уколовъ Зосю у саме серце, — вздрôгнулось оно бѣдне.

— Дай Боже, щобъ не тра боятись, сказавъ Телюкъ, зôтхнувши, — но якійсь внутрѣшній голосъ каже менѣ инакше, додавъ по хвили задумы.

— Э, э, хтось бы тамъ оглядався на вашъ голосъ внутрѣшній. Лѣпше зробите, якъ той голосъ въ собѣ задусите, а самй пôдете куда наставилисьтеся, — пôдъ церковь съ акафистникомъ!

— Нынѣ годѣ вже. Може нйкого нема. Ничого не зароблю. Утомився впрочѣмъ, а навѣтъ не подякуете.

— А подяковалабъ, якъ бы не допоминалисьтеся сами. А по друге, вѣчно выпоминаете менѣ гр. Артура, про котрого и не думаю.

— Суджу зъ дѣлъ.

— Э, э, зъ якихъ? зъ моргань!

Телюкъ замовкъ.

— Вы нынька нудний якъ люкреція, — вскликнула Зося, по хвили обернулась каприсьно и пôшла до хаты.

Телюкъ вдоволений, що му вдалось вколоти Зосю, пôшовъ таки пôдъ церковь и не вернувсь ажь десь коло заходу. Ôнъ тамъ не тôлько читавъ, але и розмовлявъ всѣляко, ôнъ и выпытувавъ про Брумка, про п. Боровского. Ось и въ духъ оказалось, що Брумко набувъ вже ôдъ двохъ газдôвъ грунта, а теперь леда днина сподѣвались ще справъ ліцитаціи. Телюкъ пôшовъ до одного зъ нихъ, до Прокопа Чухрѣя, переглянути паперй; прийшли и тамтй два. Они стали прохати, щобъ Телюкъ имъ супліку написавъ до Цѣсаря або хоть до міністрôвъ. Телюкъ почитавъ, почитавъ и обѣцявъ написати супліку до высшого суду. Другого дня и передавъ имъ ю справдѣ..

Минуло чотыри дни. Телюкъ мешкавъ вже у паньства Боровскихъ въ дворѣ, де ёму отвели комнатку на долѣ, съ ôкнами до саду. Съ своими элевами мавъ до дѣла цѣлу божу днину. Такй они пустй и свавôльнй, що бôльше грызи нѣжь науки. Часами тôлько

прôйшовся по селу або забѣгавъ на попôвщину. Яркови мало що й показувавъ, пересиджувавъ бôльше зъ Зосею! Она завсѣгды стрѣчала ёго зъ веселымъ усмѣхомъ, такъ радо бесѣдувала, выпытувала про всё, що въ дворѣ дѣется, жартувала, смѣялась. На те й брови, щобъ на хлопцѣвъ моргати! Коли приходивъ часъ вертати до двора, тяжко було выбратись. Телюкъ жалувавъ, що той часъ такъ десь скоро сходитъ, — а Зося смѣючись упевняла, що для неи нема нуднѣйшои годины, якъ та, коли Телюкъ прийде до нихъ, и забурмошеный сидитъ, що годѣ й слова выдобути. Телюкъ на таке тôлько бувало зôтхнувъ, глянувъ на Зосю и прощався.

Ось и нынѣ вернувся Телюкъ зъ попôвщины, повечерявъ и пôшовъ до своеи комнатки; ôтчинивъ ôкно, сперся и безъ мысли глядѣвъ въ садъ, въ синю даль. Вечѣръ кращій, нѣжь коли. Запахъ цвѣтôвъ, холодъ росы, густый темный садъ, сьяючй зôрки, далекій людскій гамôръ, тарахкôтъ млына, тихій дѣвочій спѣвъ, — всё якось сплылось въ оденъ живый, гармонійный, чудовый образъ, а думка начебъ вылинула зъ нёго и опанувала Телюка. „Якъ ю нынѣ вразила звѣстка про ту гувернантку, що мае приѣхати.“ Десь и гуморъ ôтпавъ, — вже опôсля не щебетала! Безъ свого значенья тô не е... Выпирается того круглолицёго, але свѣтится инакше зъ очій... Та чомъ быжь менѣ и словамъ еи не вѣрити?.. така щира, миленька... якъ усмѣхнется... страсть! тôлько уцѣлуй!.. А я такій несмѣливый... годѣ ôтважитись... прогнѣвается? то перепрошу а може... може она дожидае того...“ Телюкъ рѣшився пробовати при найблизшôй нагодѣ.

Въ тôй хвили щось бѣлого мигнуло мѣжь деревами великои алеи и скрылось за густымя кущами. Телюкови привидѣвся Артуръ; зôвсѣмъ ёго постава. Начебъ хто трунувъ Телюка; вхопивъ капелюхъ и тихесенько высунувся въ садъ бочною стежочкою мѣжь найгустѣйшй заросля. Вôйшовъ въ алею, темно ажь за очи хапае, прихилився до землй: нй въ оденъ бôкъ не видно нйкого, нй въ другій — тôлько въ далекихъ отворахъ алеи яркй звѣзды блыскали на яснѣйшôмъ фонѣ неба. Телюкъ ставъ слухати. Ôддыхъ заперъ въ собѣ, — надармо; въ саду тихо мовь въ домовинѣ, лишь далеко на рѣцѣ десь тарахкавъ млынъ. Мовь той злодѣй на пальцяхъ поступивъ Телюкъ дальше алеею. „То привидѣлось певно! Дуракъ зъ мене завистный!“ думавъ ôнъ, а однако зôйшовъ опять въ бôкъ; пôдъ парканомъ щось бѣлѣлось. Звернувся тамтуда. Сухе листье и лôмъ затрѣщали пôдъ его ногами. Телюкъ самъ себе налякався. Станувъ.

— Хтось иде, менѣ страшно, — шепнувъ хтось недалечко. Те бѣле справдѣ людская постать.

Телюкъ прикучнувъ, заперъ духъ въ собѣ.

— Не бôйся, люба, а хтожь бы ту мôгъ бути? промовивъ Артуръ не дуже тихо.

— Чись не чувъ, якъ щось затрѣщало?

— Э, певно пташка де сполохалась и порхнула, та галузка затрѣщала.

— О, нѣ, то на земли, якъ бы хто ступивъ.

— Причулось тобѣ, голубко!

Телюкъ звольна спустився на землю на вколѣшки, и ледво дышучи, пôдсунувся рачки на рукахъ пôдъ густый базникъ, въ высокій бурянъ. Теперь бачивъ ôнъ до ясного неба двѣ постатй. Она була въ ёго обнятію, склонила головку на его рамя!..

Телюкови затьмилось въ очохъ; кровь мало не вдусила, такъ напруго вся взбурилась и вдарила въ голову, серце стукало, начебъ хто въ грудь молотомъ бивъ зъ середины. Закипѣла злôсть и месть. Заревѣти переразливымъ голосомъ, кинутись мѣжь нихъ и однымъ ударомъ розчôмхнути обоихъ — ось що за гадка мовь блыскавка прошибла ёго голову. Но силъ не стало ю выконати: звукъ заумеръ въ горлѣ, ноги и руки якъ бы путами були звязанй, мовьбы хто приваливъ тяжкою колодою.

— Менѣ чогось такъ лячно, — шептала зрадлива Зося. Телюкови выдалось, що гадина шипитъ.

— Но то ходѣмъ до альтаны, — промовивъ Артуръ и уцѣлувавъ еи усточка.

— Та всё одно! Бачь, якій ты недобрый, не хочешь до насъ прийти, а я мушу боятись и лазити по базникахъ.

— Но то завтра вже певно прийду.

— Такъ всегда кажешь, а не додержуесь обѣцянки. Ты мене не любишь.

Артуръ зцѣлувавъ послѣдий слова зъ усточокъ еи.

— Зосю, серце мое, не говори такъ. Надъ свое житье тебе люблю. Клянусь тобѣ на всё, що менѣ найдорожше на свѣтѣ, на твою любовь, — завтра прийду.

— И не кажешь менѣ бôльше вечерами выходити? Боже, Боже, яка я нещасна... якъ бы мене хто заздрѣвъ; може добре шукаютъ за мною...

Зося скрыла личко на груди Артура.

— Не сумуй, люба, я присягъ тобѣ щиру любовь... До часу тôлько мусимо крытись; старый дѣдъ готовъ менѣ нйчого не оставити, выдѣдичити, а сестра найгôрше, щобъ довѣдалась!

— А та гувернантка Бауеръ... Телюкъ нынѣ казавъ, що приѣде.

Телюкъ прокинувся; сухій лôмъ затрѣщавъ сильно пôдъ его рукою.

— Хтось таки е, прощай!

Зося якъ ланя скочила въ гущавину базнику и тяжко дыхаючи побѣгла домôвъ. Оглядалась ще по дорозѣ, чи хто не бѣжитъ.

— Що за чортъ? промовивъ гр. Артуръ и ставъ по бурянѣ шукати. Телюкъ лежавъ якъ неживый. На щастье Артуръ оминувъ ёго и кленучи пôдъ носомъ пôшовъ дальше.

— А туды стежка въ горохъ! пробурмотавъ Телюкъ, пôднѣсся повôльно, зникъ въ базнику, и опятъ явився, но вжежь въ попôвскôмъ саду, — эге, штудерна, кому бы и въ голову прийшло. Аа невиннятко наивне! усмѣхается вѣчно! га!

Мозокъ ôтказувавъ службы. Телюкъ якъ божевôльный вхопився за голову и припустився садомъ до хаты. Зося чула, якъ щось за нею дуднитъ, она прискорила и безъ тху влетѣла до пекарнй.

— Що вамъ паннунцю? запытала Гандзя, побачивши блѣду, якъ трупъ, Зосю.

— Нйчо! злякалась собаки.

— Бачите, бачите, не ходѣтъ такъ пôзно.

— Тихо Гандзю!

Зося погрозила и положила палець на усточка.

А Телюкъ за той часъ прибѣгъ пôдъ фôртку и ажь ту схаменувся. Та що менѣ? удурѣвъ! ходитъ — нехай ходитъ! Доля еи! Скаржити не буду!“ Перебѣгъ борзо черезъ подвôрье и выйшовъ на дорогу. Самъ не знаючи куда ишовъ и мовь безъ мысли, а радше бѣгъ пôдъ наваломъ тысячй мыслей, що тиснулись наразъ безъ ладу. Натура его вымагала сильного руху. Выйшовъ на поле. Кругомъ море фалистого збôжа а горою спокôйне зоряне небо, нй марного голосу на поли. Телюкъ не звертавъ на нйщо увагу, все ишовъ, ёму

було лекше коли часомъ духнувъ холодный вѣтрець въ жарке лице, коли бувъ подальше людей, на самотѣ.

* * *

Месть, кажутъ, не шляхотне чувство, та чому? Чижь дасться чоловѣкъ и подумати безъ нёго, хотьбы безъ крыхôточки ёго? Чоловѣкъ, те марне сотворѣнье, тôлько и поводится чувствами. Що му вподобается, те и поконае, полюбитъ, до того привяжется, якъ собака до свого пана, — друге му опротивитъ, може изъ за внѣшнёи формы або чого другого, ну и зненавидитъ на очи. Тамте чувство зовутъ люде шляхотнымъ, а се нѣкчемнымъ, а чому? може длятого, що тамте получене съ бажаньёмъ себе ущасливити? Но се самолюбство! другого ущасливити? а хтожь мене запевнитъ, що любовь моя ущасливитъ другого? а може длятого, що менѣ справляе приятнôсть? абожь ненависть, месть — не бажанье вдоволенья своеи души? Месть коли сповнится такъ само приятна або й ще приятнѣйша нѣжь любовь... якъ тебе хто бье, а ты скавулишь и лижешь у нôгъ, гей, собака — то се шляхотнôсть, а не дайся, ôтверни ударъ на того, що бье — то нешляхотно. Дураки тѝ философы, що розрôжняють чувства на шляхотни и нешляхотни! Чувства всѣ нѝчо бôльше, лишь чувства. Те и добре, котре приемне... Месть зарôвно зъ любовью...

Такъ думавъ Телюкъ, сидячи другого дня съ Стасёмъ при лекціи. Ôнъ находивъ, що навѣть месть высше стоитъ ôтъ любови; що месть такъ само потрѣбна якъ и справедливôсть на свѣтѣ. Та й сама справедливôсть — то месть. Розбôйникъ забье, зате го вѣшаютъ. Силлогизмы такѝ сновались Телюкови безпрестанно по головѣ на усправедливленье ёго пляну; не мôгъ держати лекціи, отпустивъ своихъ элевôвъ бавитись, — самъ пôшовъ до дому Михальскихъ. За одну нôчь зжовкъ якъ вôскъ, въ внутри палило го, голова мовь въ огни горѣла.

— Овъ, господинъ, директоръ до насъ такъ рано? съ усмѣхомъ зустрѣла го Зося.

Телюка до живого вразила та фальшива невиннôсть и щирôсть; волѣвъ бы почути марцёве мявканье кота або прошиваючій писк совы.

— Алежь вамъ що такого? — додала Зося и выдивилась на господина, (якъ зъ батькôвска „высшимъ концептомъ“ говорила) директора.

— Менѣ нѝчо!

— Чогосьте такъ змѣнилися? якъ бы зъ гробу встали!

— Мене гадина вкусила.

— Охъ, Господи, що кажете? — — коли? Зося сплеснула въ долонѝ и наразъ посоловѣла. Телюкъ мовчавъ.

— Э, та Гандзя знае зѣлье! Ось тамтого тыждня, закимъ вы приѣхали вылѣчила одну бабу, що ей нога вже спухла була якъ коновка, якъ гадина вкусила.

Зося побѣгла до пекарнѝ. Въ однôй хвили обступили Телюка всѣ, хто живъ въ хатѣ: о. Аполинаръ, тѣтка, Ярко, стара знахорка Гандзя, Юзя, навѣть Гапка прибѣгла цѣкава.

Коли? коли? де васъ вкусила? — кажѣть — пытали усѣ.

Телюкъ жовтый, мовьбы справдѣ зъ гробу, всѣвъ ôтъ утомы, зôбравъ всёго духа; щобъ ударъ несподѣвано нанести.

— Та коли? вчора вочеромъ по вечери скортѣло мене прôйтися по саду. Такъ гарный вечѣръ, якъ ту въ душнôй комнатѣ всидѣти? Иду алеею, темно ажь лячно — бочу, щось бѣлого стоитъ коло паркану, думаю: певно злодѣй за яблуками. Наполохаю, гадаю собѣ, и похилившись по нôдъ парканъ, нôдлажу рачки, ажь ту зашипѣла гадюга — (Телюкъ звернувся до Зосѝ, она зблѣдла якъ стѣна —) и подумайте собѣ, — вжалила мене ось ту...

Телюкъ сказавъ на грудь.

— И зъ того часу менѣ такъ нудно, такъ нудно, що хоть заразъ вмирай.

— Та якъ васъ могла въ грудь вжалити, тажь булисьте вдѣтѝ? — запытала тѣтка.

— Чекайтежьно и слухайте. А знаете яка то була гадюга? Въ людскôй шкôрѣ и неодна!

Зося не встояла на ногахъ довше, знеможена присѣла на крѣсло и закрыла руками лице,

— Я придивився, бачите, лѣпше и пôзнавъ. Те бѣле — то бувъ графъ Артуръ а друга особа — (Телюкъ всказавъ на Зосю) она...

Всѣ глянули на Зосю и нѝчого ще не розумѣли. Можна було гадати, що Телюкъ не при повныхъ змыслахъ.

— Такъ она! та невинна всмѣхаючася Зося! цѣлюется, женихается, по ночахъ, въ гущавинѣ саду съ шалапутою графомъ! Ось що мене вжалило! Я близькій бувъ до розпуки, що номъ головою не наложивъ въ ночи. Ôтъ пôвъ року, ôтъ коли першого разу побачивъ панну Зосю, выплекавъ я собѣ въ мрѣи идеалъ женщины, я въ нему залюбився, — и гадавъ що ôнъ тотожный съ нею... а тутъ... Господи! соромъ, соромъ!

Телюкъ закрывъ собѣ лице руками. Въ тôй хвили Зося зсунулася на землю, якъ твердый камѣнь.

Тѣтка и Гандзя припали до неи. Слѣду житья не було знати. Серце не било, руки позимнѣли, лице збѣлѣло.

— Вмерла! лементували бабы.

— Лучше такôй вмерти, нѣжь жити на соромъ и згубу другимъ! — промовивъ Телюкъ и узнавъ свою присутнôсть за злишню. Выбѣгъ якъ божевôльный съ взёрошенымъ волосьемъ и жаручими очима, блѣдый такій ажь жовтый. Доперва половиця дѣла доконана. Ще до панѝ Боровскои!

Тутъ задача тяжша. Паню Боровску знавъ ще за мало, щобъ знавъ въ яку вдарити струну. Вправдѣ Артуръ згадувавъ про сестру, но зъ якого боку зайти, щобъ пôдозрѣнья не зтягнути, а на вѣру заслужити? Одно лишне слôвце може все попсувати. А однакъ годѣ вагатись, чимъ борше, тымъ лѣпше.

Съ одвагою очайдуха вступивъ въ двôръ. Въ сѣнёхъ стрѣтивъ Артура, котрый го, якъ звычайно, весело поздровивъ. Артуръ выбрався буцѣмъ на прохôдъ, а ишовъ властиво до о. Аполинара.

— Остаете дома? — запытавъ ôнъ Телюка.

— Остаю.

— До милого видженья.

— До зобаченья.

Розôйшлись. Телюкъ казавъ локаёви замельдовати-сь у панѝ.

Ясна панѣ вже була убрана, она ласкаво приняла Телюка.

— Маете до мене яке дѣло?

— Ясна панѣ, важне дѣло.

— Прошу сѣдайте и говорѣтъ яке?

— Прошу дарувати менѣ мою смѣлôсть, але... але дôйстно, слибымъ знавъ що буде просьба безскуточна, волѣвъбымъ ий не начинати.

— Смѣло тôлько говорѣтъ; що зможу, зроблю.

— Менѣ видится, то зôвсѣмъ въ силахъ Ясноi панѝ.

*

— Алежь мене дуже розцѣкавлюете, начинайте вже. Сли въ силахъ моихъ, певно зроблю.

Въ рѣшучôй хвили Телюкъ не знавъ зъ чого начинати.

— Сли вже маю запевнене слово Яснои панѝ... то прошу о судъ. Иде о нѝчо бôльше, якъ о щастье одного нещасного чоловѣка. Выпадокъ такій: нещасный той залюбився въ однôй особѣ, котра, здавалось, ему взаимна; но ôнъ переконуется, що она любитъ иншого и то такого, котрого станъ и родина не позволяютъ на серьозну думку о тôй особѣ. Той другій укрывае свôй стосунокъ передъ родиною, а робитъ нещасливымъ тамтого, зводитъ и дѣвчину, найневиннѣйшу особу...

— Авантурка мала! дуже цѣкавамь. И щожь дальше?

— Нехай Ясна панѣ будутъ ласкавѝ осудити, що той другій вартае?

Ясна панѣ задумалась; може она до разу догадалась, бо лице еи споважнѣло дуже.

— А чи ôнъ, той другій, зъ высшого стану, мае серьознѝ замѣры?

— Замѣры? гонивѣтеръ! О певно, нѣ!

— А то звычайна исторійка нашихъ аристократскихъ паничôвъ.

— Чи не заслугуе ôнъ наганы, погорды? запытавъ Телюкъ, коли ясна панѣ щось думала.

— О певно, певно! дѣвчину унещасливити. Алежь, — додала по хвили, — щожь я маю розсудити?

— Комубы Ясна панѣ присудила ту нещасну дѣвчину?

— Га, на таке пытанье менѣ годѣ ôтповѣсти. Тажь ту воля еи грае такожь якусь ролю.

— Воля? Нѣ, не о те иде, але, — сли можна того панка одвернути, чи...

— А хтожь ёго ôдверне, чи повстримае?

— То скажу отверто. Ясна панѣ маютъ великій вплывъ на п. Артура.

— Артура? то ôнъ?

— А такъ, ôнъ зводитъ панну Михальску.

Панѣ Боровска засоромилась за свого брата. Червона краска выступила на еи щоки.

— Алежь ôдки то знаете?

Телюкъ не видѣвъ инчои рады, тôлько до крыхты высповѣдатися. Оповѣвъ всё, що бачивъ и що знавъ.

— Вы можете мылитись... а въ прочѣмъ, слибы навѣть такъ було... не честно оно.. але... але, я... не могу и не маю права мѣшатись въ дѣла Артура...

— Тажь панъ Артуръ сказавъ самъ, що васъ, Ясна панѣ, найгôрше обавляется?

— А, то що иншого! Ôнъ боится мене, сли бы отверто выступивъ и сказавъ: я люблю панну Михальску, маю серьознѝ замѣры... тогдѣ гоноръ родины велѣвъ бы менѣ вмѣшатись... але такъ... то авантурка любовна! Вы, сли любите справдѣ панну Зофію, старайтеся перешкодити, взагалѣ звернути на себе увагу... ôтбити...

— Такъ нѝчо менѣ панѣ не поможутъ?

— Жалко, жалко... но я не въ силѣ. Значило бы то, опѣковатися нимъ, вдиратися въ права повнолѣтности...

Панѣ Боровска замовкла и дивилась съ иронічною, а може то тôлько Телюкови такъ выдавалось, може дивилась она съ уболѣваючою усмѣшкою.

Телюкъ зôрвався, щось ще промовивъ на перепросины и втѣкъ до своеи кôмнатки, — якъ кусень дерева впавъ на канапку.

Хвилька рефлексіи зимнѣйшои настала. Жалувавъ цѣлого поступку, докорявъ самъ собѣ, прозывавъ себе дуракомъ, рвавъ волосье зъ головы, не находивъ найменшои причины до мести. „Щожь они менѣ зробили що бы мене управняло до мести? чижь она прирѣкала менѣ любовь? чи ôнъ мене уразивъ?... Месть, месть! що за пôдле чувство! якъ низько треба впасти, щобъ дати ся нимъ слѣпо овладѣти?“ Телюкъ бувъ готовъ побѣгчи и на колѣнахъ просити прощѝ. Вôйшовъ Ярко.

* * *

Въ той часъ раду радили о. Аполинаръ съ гр. Артуромъ и Брумкомъ, радили — о мести. Лучилось такъ, що той послѣдный достойникъ (чомужь бы арендарь не мавъ причислятись до сельскихъ достойникôвъ?) зъ невиданою поспѣшностью и зъ нечуваным змѣшаньемъ впавъ до тихои канцеляріи, спальнѝ и пр. и пр. о. Аполинара саме тогдѣ, коли тойже оповѣдавъ гр. Артурови приключку съ Телюкомъ.

— Gewalt, gewalt, розбуй! Егомость! у васъ е якійсь Schwarze-jur, що на мене и на васъ и на нашь панъ дѣдичъ бунтуе громаду, охъ вай міръ, то ще буде великій въ селѣ розбôй.

— Ну що, що? — вразъ вскрикнули Артуръ и о. Аполинаръ.

— Ахъ вай, мôй зять бувъ въ мѣстѣ и тамъ довѣдався въ судѣ, що мужикамъ нашимъ пише, — якійсь у васъ е панокъ, ôнъ пише супліки, охъ вай, на мене вже щось зъ десять е, та и на пана графа Боровского якесь провізоріумъ е... охъ вай, а люде въ сему зглядаются на мене якъ бараны, — а розъюшенѝ... то всё зъ ёго намовы.

— Цыть, Брумку, мы за нёго тутъ власне говоримо, — промовивъ о. Аполинаръ, причиняючи дверѝ до дальшихъ покоѣвъ.

— Его коньче треба позбутись, твердо обôзвався гр. Артуръ, пускаючи дымъ зъ губы.

— И я такъ думаю, вкинувъ о. Аполинаръ, — бо прошужь васъ — таке на мене писати, на мене, щомъ го гостинно въ дôмъ принявъ!

При тôмъ всказавъ ôнъ на нотатку Телюка, що лежала розвернена на столѣ. Телюкови выпала она, коли выбѣгавъ перше зъ хаты. На розтворенôмъ мѣсци бувъ червонымъ оловцемъ закрысленый той уступъ:

Н.... 19 Липня 1873.

„....Околиця чудна, люде сердечнѝ и щирѝ, що дня весело... але самъ мôй господаръ — се типъ галицкого попа крикуна, „патріота“. Крôмъ ёго мудрости нема вже другои на свѣтѣ, кругомъ нёго всѣ слѣпѝ, темнѝ, — но не его дѣло просвѣтити. Ôнъ практичный патріотъ! „Званіе“ его — жити выгôдно, ôтповѣдно стану а на коштъ хлопа, — а щобъ не кричали на него другѝ, ôнъ твердый, вѣритъ въ одну св. Русь, жертвуе на рôкъ 5 злр. а. в, на т. зв. народнѝ цѣли, запренумеруе „Слово“, „Науку“ и „Русску Раду“, котрѝ послѣдній пильно складае въ шафу, щобъ ихъ сохрани Господи не побачивъ мужикъ — и свое робитъ; своею дорогою оголоситъ публично въ тыхъ же газетахъ, що заклавъ читальню... хочь въ глубинѣ душѝ переконаный, що хлопъ то скотина, и нѝколи не годенъ просвѣтитисѧ. До того и личного характеру пôдлого (те мѣсце було два рузы пôдкрысленe): жидамъ дае грôшъ на процентъ, котрый они тягнути маютъ зъ бѣдного хлопа! Гонитьба за новыми доходамя, за выгодами, грôшь и черево — ось цѣла внутрѣшня суть о. Аполинара! та сама, що у о. Сорочковского, о. Крушиньского та о. Кушляка...“

— Або таку ганьбу кинути на панну Зосю и на мене — твердивъ гр. Артуръ. Ôнъ перше ще свято заперечивъ всему тому, що говоривъ Телюкъ.

— Охъ, бѣдна, бѣдна, ледво прийшла до себе, — сказавъ о. Аполинаръ и зôтхнувъ.

— Ну, герсте, ôнъ, бачу скрôзь бреверіи наробивъ. Якъ такого въ селѣ терпѣти? Ôнъ ще готовъ коли пôдпалити и пôде всё зъ огнемъ!

— Такъ найлучше зъ села позбутись его.

— Але якъ? запытавъ о. Аполинаръ.

— Вымовте, кс. пробощу, ему свôй дôмъ, а я о то постараюсь и у насъ, промовивъ графъ.

— Овва, герсте, такому шибеникови тôлько „вымовити дôмъ“, я бы ёго до криміналу ôддавъ, — запальчиво крикнувъ жидъ.

— Покажи штуку Брумку! сказавъ Артуръ буцѣмъ смѣшкомъ.

— Ось и покажу. И панъ лѣсничій мае на нёго пікъ. Побачите, поважусь.

Пôвъ годины близько минуло на такихъ нарадахъ. Нйхто ихъ не чувъ, крôмъ цѣкавои тѣтки Анны; пôдслухала она всё черезъ дверй. Жаль зробилося ей бѣдного хлопця, котрый такъ подобався ей. Рѣшучо взяла она ёго сторону на супроти неслухнянои Зосй, що лежала хора, на супроти зôбранои въ покою трôйки, що хотѣла згубы невинного и доброго Телюка. Зося всёму винна, и о. Аполинаръ виненъ, бо не знавъ еи въ рукахъ держати. Кôлькото разôвъ она — тѣтка гадала о собѣ — напоминала Зосю, а до чого довело. Стыдъ! Соромъ!

Тѣтка рѣшилась скоро. Она пôслала Ярка по Телюка до двора, выйшла на супроти него дорогою и ôткрыла замѣръ тамтыхъ трохъ.

До вечера Телюка не було въ селѣ. Самъ тихцемъ вынѣсся, закимъ хто мôгъ сподѣватись; оставивъ тôлько два листы въ своёй кôмнатцѣ, до пана Боровского и до о. Аполинара. Щожь вязало го до Н...? Лекше зôтхнувъ, коли вже бувъ далеко за селомъ. Погоничъ трапився цѣкавый хлопчина, ôнъ небавомъ розôрвавъ сумнй думки панича, про котрого въ селѣ всѣ такъ добре говорили.

„Я за пару днёвъ вернуся“, упевнявъ ёго Телюкъ, а самъ прирѣкъ собѣ, що нога ёго не вступитъ вже на Н....ску землю.

XII.

Минувъ мѣсяць, мѣсяць недуга, нудьги, туги и розпуки для Зосй.

Графъ Артуръ другого дня пôсля того, якъ пропавъ Телюкъ, выѣхавъ тоже и нйхто не мôгъ дôзнатись куда.

Зося що йно вчора першій разъ пôднялась зъ постелй по слабости, въ котрôй вже мало на ню надѣи робили. Блѣда, блѣда, мізерна, ажь сумъ глянути тôлько чорнй очицй горѣли глубокимъ огнемъ, ôтъ котрого лице еи тымъ страшнѣйше выглядало. Опершись на стару Гандзю Зося выйшла поволи на ґанокъ; ноги ледь волокла за собою.

Було вже зъ полудня, день хмурный но тихій и теплый.

— Звеселѣшаете, голубко, на дворѣ, шептала Гандзя, що цѣлый часъ слабости Зосинои ôтъ еи постелй неôтступала и не мало слёзъ пролила.

— Ой не до веселости менѣ, Гандзю, теперь,

— А чомужьбы, голубонько, чому нѣ? Слава Господеви на небесѣхъ, що подужалисьте троха.

Зося усѣла на лавочцѣ. Дома не було нйкого бôльше, всѣ розôйшлися десь. Навѣть Юзя пôшла зъ тѣткою на поле до женцѣвъ.

— Ай Гандзю, Гандзю, кобы ты знала, що я перетерпѣла.

— Ой знаю, знаю, любо, бачиламь, бачиламь.

— Але що въ собѣ, въ души, не намучилась!

— И те знаю.

— Та якъ знаешь, коли я нйкому не казала?

— Не казала? ой чому нѣ, — всё въ горячцѣ выповѣлисьте, моя горличко.

— Що, що я выповѣла?.. Скажи Ґаню моя!

Румянець не здоровый а хоробливый явився на щокахъ Зосиныхъ. Очи сьяли мовь тй зорй.

— Багацько, о багацько; та годѣ и розповѣсти. Успокôйтеся, любко, зашкодитъ.

— Нѣ, нѣ, вже гôрше не зашкодитъ, кажи тôлько.

— Та що, рôжне рôжне, було и красне и страшне.

— А чувъ хто бôльше?

— Бувало и татунь сидятъ и тётя.

— Говори, говори, що тямишь.

— Ось разъ обôймалисьте подушку и цѣлувалисьте ю и плакалисьте, що хотятъ васъ розлучити. Инчимъ разомъ кричалисьте, що падаете въ пропасть, що забилисьтеся. Инчимъ зновь разомъ такй веселй й радй: „Пôдъ вѣнець иду“ казалисьте, „десь бавится мôй дорогенькій голубчикъ“...

— А на кого казала?

— Казала на того прôйдисвѣта; бодай му путь пропала!

— На кого?

— Та на молодого панича.

— Директора?

— Э нѣ, то щира була душа, шкода ёго. На молодого графа.

Зося обурилась, но нйчого не промовила, тôлько посоловѣла и задумалась.

— За що ты ёму такъ паскудно кленешь? — запытала докôрливо по хвили.

— За що? поганець! дѣвчатъ ёму дурити. Злиднйбъ го побили.

— Фе, Гандзю, буду гнѣватись! Ôнъ мене такъ любивъ; такій хорошій, та добрый...

— Ой нудно менѣ, темно менѣ, то вы голубко ёго справдѣ полюбили? хорошій та добрый...

Гандзя заломила руки и кивала голововь.

— Полюбила, Ганю, полюбила, якъ нйколи ще нйкого бôльше на свѣтѣ.

— Горенько менѣ, лишенько менѣ! кобъ знала, булабъ достерегла, а теперь за пôзно... за пôзно.

— Що Гандзю, за пôзно?

— Коли полюбилисьте прôйдисвѣта, що не годенъ вашои щирости!

— Та що говоришь зновь!

— Ой паннунцю голубонько, розвѣдала я всё. Де, де ёму васъ любити; мае инчу и за тамгою пропадае. Тамта богачка, паня, якъ та пава.

— Ôдкижь ты знаешь?

— Розпытала у двôрскои покоёвои, она пôдслухала якъ паны розмавлялись.

— Хтожь она, — та, що ю любитъ?

Стара стямилась, що за багацько сказала.

— А най ей тамъ Матѣнька свята не памятае, якого лиха наварила.

Зося засумувала; слёзы заляли очка.

— По що я Гандзю подужала? щобъ бôльше ще терпѣти! Не лучше було вмерти? О Боже, Боже чомъ Ты такій немилосердный?...

— Грѣхъ, грѣхъ вамъ, голубонько, таке говорити, на Господа нарѣкати.

Стара Гандзя съ матѣрною печаливостью приступила до Зосѝ, погладила по блѣдому личку и чорному волосу, поцѣлувала въ чоло... слѣзы станули въ ей глубоко запавшихъ очохъ... не вдержалась стара и собѣ зъ жалю, ôдвернулась до стѣны и чимъ борше обтерла очи рукавомъ; она хтѣла потѣшати — та сама сплакнула.

— Цытьте, голубко, цытьте, ще якось буде. Божа воля!

— Буде, кажешь Гандзю, якось? Ôнъ може й не вернется!

— И лѣпше. Съ часомъ, дасть Богъ, забудете за невѣрного гонивѣтра. Де, де, такій панъ. Той паничъ директоръ, що бувъ, то добра, предобра душа. Якъ ôнъ мило бувало розпытуе кождого, и порадитъ, негонорный, такой зъ очій видно, що щирый. А за васъ якъ ôнъ мене розпытувавъ: „Гандзю, що паннунця про мене казали?“ що дня бувало такъ.

Зося мовчала, спустивши очи въ землю. Ажь страшно було на неѣ дивитись, де та краса дѣлась.

— Этъ, не говори, Гандзю, менѣ про него, лишь про молодого графа.

— Радабъ голубко, та не знаю нѝчого бôльше.

— А розвѣдаешься?

— Та хибань вже пôзно вечеромъ.

Стара тяжко зôтхнула. Важко ей було за пана допытуватись, котрого не могла чогось втерпѣти за его думну панску душу. Та чогобъ для своеи голубки не зробила Гандзя?

— Гарно на дворѣ, — промовила по якôмось часѣ Зося, — а на поли вже десь пусто.

— О справдѣ за селомъ кôпъ мовь тыхъ макôвокъ на плесѣ.

— А мôй огородець якій запущеный зôвсѣмъ!

— Комужь було коло него ходити? всѣ мы васъ пильнували, якъ ока въ головѣ.

— Я подивлюсь, Гандзю.

И Зося помаленьку, спершись на стару Гандзю злѣзла по ступеняхъ въ огородець.

— О, запущеный, страхъ запущеный. Тôлько хабазья! О, мои левконіи, якѝ чудни вдались. Зôрви менѣ ось ту червону.

Гандзя зôрвала и подала Зоси.

— Кобъ ôнъ ту бувъ, я далабъ ему, се означае — горячу, палку любовь.

Зося притулила цвѣтокъ до устъ.

— Не гадайте такъ все о нѣмъ, голубко!

— Певно! ôнъ о менѣ не памятае! Зося притулила цвѣтокъ на грудѣхъ и сумна пôшла поволи дальше. Ноги ей тремтѣли, ледво держалась о своихъ силахъ. Подôйшла до плота, що тягся горою ôтъ дороги и опералась о него.

— Гандзю. Гандзю! вскрикнула она по якомусь часѣ, — чи то не зъ двора Максимъ?

— А ôнъ, ôнъ.

— Запытай его, пôди, пôди.

— Та якъ васъ ту саму оставити?

— Не бôйся, иди.

Стара одначе не ôдôйшла, она тôлько крикнула на дôлъ, що стало силъ: Максиме, Максиме!

Максимъ станувъ, оглянувся.

— А сюда, сюда.

Стара махала руками. Максимъ заздрѣвъ, знявъ вже зъ далеку шапку и выдрапався до плота.

— А що тамъ чувати въ дворѣ нового? запытала Зося, — якъ ся маютъ панѣ?

— Нѝчого. Гараздъ. Максимъ уцѣлувавъ рук Зосину.

— А дѣти якъ?

— Здоровѝ, здоровѝ. Дуже вподобали собѣ ту нову професорку.

— А е яка нова?

На дармо Гандзя, стоячи за Зосею кивала на Максима, щобъ нѝчого не говорившъ о професорцѣ. О. Аполинаръ ще перше заказавъ бувъ всѣмъ дома о нѣй говорити, щобъ слаба Зося не почула. Зося й досѣ не знала о тôмъ. Максимъ не зрозумѣвъ знакôвъ Гандзѝ, ôнъ думавъ, що она ему заперечуе, — томужь и крикнувъ собѣ добродушно:

— А якже нема? Е, така хороша, высока, зôвсѣмъ до паннунцѝ подôбна; тôлько румянна, гожа.

— Гожа, кажешь, подôбна до мене?

— А я, но паннунця теперь дуже блѣдѝ....

— Она красча за мене?

— Та!

— А ты, Гандзю, чому менѣ о тôмъ и не згадала?

— Не знала, чолубонько, не знала....

— А паничъ здоровѝ? — запытала Зося въ Максима, — бачь, я що йно подужала, не знаю, що де дѣется.

— Э, паничъ нынѣ-ка съ старымъ паномъ маютъ приѣхати.

— Нынѣ?

— А я.

— А куды ѣздили?

— Либонь до старого пана.

— А давно?

— О вже буде... якось передъ Ильею.

— А професорка коли приѣхала?

— Буде зо двѣ недѣлѣ.

— Але панича не було, коли она приѣхала?

— Були, э нѣ, не були, такой нѣ нѣ, не були. Правда, чувъ, казала ключниця, що паничъ бачились съ тою професоркою у Львовѣ. То якась богата, а яка добра. Зъ людьми о всѣмъ говоритъ, и порадитъ и вспоможе...

Зоси голова закружилась, свѣтъ ставъ кругомъ бѣгати.

— Гандзю, щось менѣ крутится голова, подай руку.

— Наговоривъ, наплѣвъ небылиць той дурень!... Иди, вже иди! Ахъ падоньку мôй нещасливый!

Зося помалу выйшла на сходы и сѣла.

— Ахъ Боже, Боже, по що мене на тôмъ свѣтѣ тримаешь та такъ тяжко караешь? чи я така проступница?!...

Зося закрыла своими лице ручками зсохлыми и заплакала.

— Цытьте, паннуньцю! успокоювала стара, а самôй слѣзы лились цюркомъ.

— Коли вже такъ щиро ёго, того негôдника, любите, я знаю щось, що ôнъ навернется.

— Справдѣ знаешь Гандзю?

Зося крôзъ слѣзы глянула весело и недовѣрчиво своима повными оченятами.

— Знаю, не хибне, але цытьте!

— Говори борше, Гандзю, успокôй мене!

Гандзя оглянулась, мовьбы хотѣла упевнитись, чи де кого нема.

— Щобъ якій бувъ, якъ камѣнь твердый, полюбитъ, гинути, пропадати буде; якъ вѣрна собака буде за вами ходити... и спекатись буде его тяжко!...

— Говори, голубко, Ганусю, що таке?

— А нѝкому не скажете?

— Нѣ, якъ ё г о люблю, що нѣ!

— Добре, уважайтежь, бо се велика тайна, рѣдко навѣть де яка стара та мудра знахорка ю знае. Ось що: треба лылыка вловити, якъ вечеромъ лѣтае, знаете? не въ день го де взятн, коли спитъ; звѣсно, въ нему священна кровь: мышь, що св. пасхи скушала, перемѣняется въ лылыка, томуто й коло церкви держится и тамъ перебувае. Ну, зловивши его тра живцемъ кинути мурашкамъ, щобъ изъѣли, та щобъ не втѣкъ, пôдъ горнець вложити на купу ковалѣвъ въ лѣсѣ. Мясо они за 7 день изъѣдятъ що до крыхты, останется кôстякъ; тогдѣ выбрати грудну кôсточку, знаете голубонько, санки, що то зъ курки и вы неразъ „на щастье“ ламлете. Тоту кôсточку треба овинути червоною шовковою ниточкою зъ св. ризы церковнои, — овинути густо, одну нитку по при другу. Опôсля треба высповѣдатись и запричащатись; коли священикъ дае св. частицю, треба кôсточкою тою дôткнутись его опарата. Боже, така кôсточка тогдѣ мôцнѣйша за всякій малнесъ. Щобъ якій хлопець думный, дôткнутись его тôлько нею такъ, щобъ ôнъ не бачивъ, и вже невидома сила тягнути го буде за дѣвчиною, сли тôлько кôсточка не зломится. Бо якъ бы саме тогдѣ зломилась въ руцѣ дѣвчины, коли того хлопця дотыкается, котрого хоче собѣ уловити, — пропала сама дѣвчина: перелесникъ ю замучитъ. Ага, ще и на те треба вважати, щобъ сохрани Господи, пйхто о тôмъ не знавъ, що у васъ е така кôсточка, — инакше она безъ всякои моци; та ще треба ю завсѣгда при собѣ носити.

Зося вѣрила въ слова старои Гандзй, все одно, що и въ слова Евангелія. Розпыталась докладно ще разъ, зôтхнула и повеселѣшала. Видно було, она вже постановила, выконати такъ, якъ ей Гандзя казала.

— Гандзю! — обôзвалась она опôсля, — чи я справдѣ така гидка, якъ казавъ Максимъ?

— Ослѣплибъ ёму его баньки! той каправый кôтъ собачій, на мою голубоньку казати таке! Нѣ, нѣ, вы, любо, змарнѣли, одначе гарнй, якъ и перше були. Подужаете, то и побачитъ, той той... (Гандзи не стало ôдповѣдного слова на Максима) хто красчій?

— Ты тôлько такъ мене потѣшаешь, най но сама подивлюсь въ зеркало.

Зося на силу пôднялась и пôшла въ хату до зеркала.

— Охъ, страшнамь! Гандзю подай но сюда той образъ ôтъ него; побачу, чи дужемь змѣнилась?

— Нема, голубонько его, нема вже ôтъ мѣсяця. Зъ двора прислали локая, щобъ ôтдати.

— И вы ôтдали?

— Ну а якъже? тажь паничъ не дарували.

Зося заломила руки и впала на лôжко.

— Охъ не любитъ ôнъ мене, — шльохаючи промовила она.

— Цытьте, голубонько, тожь то паня прислала, паничъ може й не знавъ.

Опять пройшовъ мѣсяць. Настала осѣнь. Погôдно, тепло мовь середъ лѣта. Тôлько пустота на поли вказуе на пору. И листье на деревинѣ въ садахъ облѣтае подекуда, сперва червонѣе, незначно жовкне а тамъ дивись вже й вкрывае землю. Спорй стырты мовь хаты зъ загатами, зъ далеку видпѣются по ланахъ, а въ селу намножилось мѣжь будынками повно стôжкôвъ. Хлѣба достаткомъ и люде веселй. Газда самоволенъ выходитъ на подвôрье, заложитъ въ задъ руки и споглядае тôлько, якъ бабы утѣпаютъ конопли. До орки годѣ братись, дуже посуха; нема роботы, хибань возьме лопату и прибье троха узьера стôжка. Ôнъ и робитъ такъ, хоць оно вже може разъ десятый; або повагомъ иде въ огородъ, перебирае огôрки, заглядае въ капусту, чи вже й на ню часъ. Отъ, звычайно осѣнна робота приемна, коли е коло чого тôлько ходити.

Люде веселятся, одна Зося ходитъ мовъ строяна. Змарнѣла, зсохла, тôлько якъ тѣнь-мара снуется по саду, до нйкого й слôвця по цѣлыхъ дняхъ не промовитъ. Ходитъ и думае а возьме що робити, коли накричитъ тѣтка, то лишь мамляе и нйчо путнёго. Якъ бы не прикликали и не поставили ѣсти, десь бы тыжднями не ѣла. Журятся усѣ нею, но що й поможе журба? „Менѣ нйчо, менѣ нйчо“, ôтказуе она на всѣ запытанья; навѣть сторонитъ ôтъ своеи Гандзй.

— Ой кепско зъ нашою Зосею, мовлявъ неразъ о. Аполинаръ до сестры Анны.

— Кепско, кепско, — ôтказувала таяжь стеоретипно однаково киваючи головою и вперто всмотрюючись въ кôнчивъ свого таки носа.

— Може бы до доктора? несмѣло запытувавъ о. Аполинаръ.

— А ще чого? хочете дитину зарѣзати?

На тôмъ и кôнчилось звычайно. О. Аполинаръ шовъ ôтпочивати съ файкою, котру му вже тôлько Юзя подавала.

Дуже сумно выглядало въ цѣлôй хатѣ. Ярко давно вже бувъ въ школахъ.

Одного вечера зôйшла Зося въ пекарню. Стемнѣлось вже добре. Стара Гандзя сидѣла на лавцѣ и обирала картоплю. Зося сѣла при нѣй.

— Щожь голубонько, чого вы такй все ще сумнй?

Зося мовчала, згорнувши руки на груди.

— Промовте словечко. Чого нестае? Хто порадитъ, якъ не стара Гандзя, що тôлько и молится, що за ваше щастье, здоровье.

— Здоровье? лучше Гандзю, молись щобы якъ найборше вмерла, — промовила Зося тихо ледь чутно а прецѣнь зъ злостью въ голосѣ.

— Паннунцю голубонько, скажѣть, що вамъ на серцю! Полекшае, звѣртеся старôй, цураетесь чогось мене вже, а прецѣнь мене пôддержуе тôлько любовъ до васъ; якъ бы васъ не стало на свѣтѣ, що тогдѣ свѣтъ той для мене?

Стара обтерла руки, пôдступила до Зосй, взяла за головку и звернула лицемъ до свѣтла. Страшне ажь було оно. Нôсъ цродовжився и заострився, очи запали глубоко, брови якъ два волохатй хробаки сторчали на чолѣ, волосье ажь вылыскувалось. Довкола усточокъ знати було складку глубокои скорби, внутрѣшнёго терпѣнья. Зося плакала.

— Вамъ що, голубонько? промовила стара, и безъ упину стала цѣлувати Зосю въ чоло, въ оченята, въ руки.

Не вдержала Зося; впала на грудь Гандзину.

— Ой Гандзю, Гандзю, лихо менѣ, — спи нынѣ зъ мновь, я боюся! вспѣла она тôлько сказатн и голосно заплакала.

— Що вамъ паннунцю? голубонько моя сизая?

Однакъ Зося сильно шльохала, немогла и слова промовити. Довго трѣвало, закимъ троха успокоилась. Слёзы, що давно ю давили, принесли пôльгу.

— Пропаща я, пропаща, — зачала она, урывисто хлыпаючи, — перелестникъ мене замучитъ...

— Пречистая Дѣво Мати, умилосердися надъ нами грѣшными, — во имя Отца и Сына и духа святого, — святъ, святъ Господи... якъ вамъ паннунцю?

— Якъ? що разъ гôрше! Тямишь стара, якъ ты менѣ розказувала про кôсточку зъ лылыка? Я зробила всё! Та що? позатамтои недѣлѝ хотѣла ёго дôткнутись. И дôткнулась!

— И дежь, дежь, годубонько?

— Въ костелѣ. Дотиснулась зъ заду, выняла зъ за пазухи, а она въ рукахъ въ дребезгѝ розкрушилась!..

— Св. угоднику и чудотворче Николаю заступи насъ!

Стара скрестила руки мовь до молитвы.

— А я тогдѣ скрикнула зъ переляку въ костелѣ. Ôнъ оглянувся, зиркнувъ на мене якось такъ дивно... Боже, Боже... и зъ тогдѣ що ночи снится менѣ такій любящій, милый... цѣлуе, пеститъ и скобоче мене безъ устанку, осмѣхается, кличе до себе, то при менѣ сяде на постѣль, а рано, коли встану, цѣламь мокра, такъ вирѣю, а сама слаба, мовь бы хто по всёму тѣлѣ збивъ та казавъ носити незнати-якѝ тягарѝ.

— Ой лихо, лихо! А ôтъ колижь то такъ?

— А якъ я въ недѣлю до мѣста ѣздила, либонь вже двѣ недѣлѣ.

— И такъ що ночи?

— Що ночи! Зъ початку я була дуже щаслива и весела, що ôнъ менѣ снится. Я все гадала: „ось и кôсточка притягла, ôнъ мене любитъ.“ Но ту чую инакше; неразъ и сама погляну зъ нашого саду, якъ ôнъ умізгается коло тои професорки. Пôдлый! Знаешь Гандзю, ôнъ такъ за грôшми! На ту професорку записала одна княгиня, котрôй она була зъ молоду за доньку, величезный маетокъ. Братъ небôжки хоче те завѣщанье уневажнити, але процесъ либонь таки она выграе.

— Хто?

— А професорка та. Она зовется Леонтина Бауеръ.

— Ôткижь вы все знаете голубонько?

— Я мала бы не знати, що менѣ треба? Я бôльше знаю! Она хотѣла до насъ, сюда прийти, а знаешь чому?

— Чому?

— Бо каже, що еи небôжка мати и моя мати були рôднѝ сестры. Она моя двоюродна сестра! Еи батько (Нѣмець бувъ), поѣхавъ до Россіи; тамъ бувъ за управителя у панôвъ; при остатку у князя Мирзелѝ, мати еи дуже давно вмерла, а коли и батько вмеръ, остала она круглою сиротою; княгиня ю приняла и выховала. Томуто й она такъ подôбна до мене.

— Ôдки то знаете?

— Вывѣдала все у Брумка. Ôнъ ще казавъ, що татунь о тôмъ дôзнались всѣмъ и хотѣли, щобъ прийшла, боялись однакъ за мене... они всё знаютъ... И справдѣ, маютъ чого боятись, я бы не выдержала, очи бы выдерла, вбила ю! Але ôнъ, ôнъ, той невдячный, якъ мене що ночи мучитъ; такамь все втомлена, хочь умирай!...

Въ пекарни зовсѣмъ стемнѣло. Стало тихо на хвилю. Чути було, якъ тôлько Зося тяжко духъ проводила.

— То вамъ голубко, снится, що ôнъ завсѣгда зъ вами днюе и ночуе...

— Ахъ такъ нескôнчено солодко и мило. Зôвсѣмъ здается наче при мнѣ всегда. А пробуджусь, всямъ въ зимныхъ потахъ, анѝ рукою двигнути!... Я що разъ слабну и ѣда не берется... Ажь лячно менѣ самôй класти ся спати теперь. Ратуй мене Гандзю, тыжь винна.

Зося присунулась до старои, дрожачи мовь въ пропасници. Она и теперь боялась.

— На перелесника одна рада — зѣлье. Знаю я ёго, тôлькожь добути ёго!

— А яке оно, Гандзю? де росте?

— Де росте, меньча о те, и вы ёго знаете, але чи самѝ добудете? А самôй треба.

— Добуду Гандзю, скажи тôлько, най ся не мучу.

— Що бы я втаила передъ вами, голубко, сли оно на ваше добро, алежь бѣда, що зѣлье те небезпечне: анужь но не вдастся ёго добути — нехибна смерть...

— Все одно: або смерть або житье, най ся тôлько не мучу.

— Страшно менѣ казати! не съ людьми се дѣло, а съ нечистыми силами! Треба великои прозорности и вытревалости.

Видно було, Гандзя боролась сама съ собовь, чи мае казати.

— Сли менѣ справдѣ такъ добра бажаешь, якъ говоришь, то скажи вже разъ.

— Ой, голубонько, лячно менѣ за васъ. Та вже годѣ! Півонія — се зѣлье страшне! Правда, яка невинна на поглядъ, запахъ якій дивный, маслянный? а що за сила! треба ю выкопати съ корѣнёмъ, и въ купѣль кинути, а якъ рукою ôдôйме.

— Ну и щожь тамъ страшного?

— Страшне и то дуже страшне! Бачите: по ню треба самôй ити середъ темнои ночи та ще й насмарувати тѣло олѣемъ або оливою!

— На що се такъ?

— Бачите, нечистый хоче помѣшати, перепинити роботѣ. Онъ гукае, кричитъ, вые дивными голосами, а якъ втѣкати, ôнъ ловитъ. Горе тому, хто бы тогдѣ обернувся! Перелесникъ зôвсѣмъ замучитъ, а мучитиме ще гôрше, злѣще; або й на мѣсци задуситъ...

— Менѣ вже все одно! рѣшучо промовила Зося, — я на все готова.

— Розважте тôлько голубко...

— Не часъ розважати!

— Якъ оно лячно: самôй середъ ночи зъ злыми духами боротися, бо знаете, перелесникъ то ихъ штука, не попустятся они такъ борзо, кого вчѣпились...

— Всё одно. Дебъ ю тôлько дôстати? у насъ нема хиба въ дворѣ або у кого на селѣ.

— Нѣ на селѣ нема, я вже пытала, а до двора ще страшнѣйше!

— Всё одно. Жити або вмерати! Я знаю, де въ панскому саду е півонія. Пôду, а ты, Гандзю, зготовишь купѣль.

— Пречистая Дѣва Матонька допоможи намъ! Але паннунцю памятайте: якъ вже выкопаете, най тамъ стрѣляе за вами, кличе, кричитъ, гримитъ, не оглядайтеся.

Нôчь. Темно якъ въ пôдземныхъ лёхахъ и холодно, що й до костей пробирае. Селомъ тихо мовь всѣ завмерли, лишень декуда собака загавкае. Небо заволокло густыми хмарами, подуваe часами гострый вѣтеръ, тôлько листьемъ шуршитъ по земли та деревами зателепае. Садомъ чути тихѝ людскѝ кроки. Се Зося боса, простоволоса. Вслухала дурна ще дурнѣйшои бабы, пôшла за зѣльемъ-півоніею.

Якъ бы на свѣтѣ жили ще давнѝ Греки съ своею чудною миѳологіею, они, побачивши Зосю, казалибъ — се ихъ красна богиня ходитъ на ловы. Зося ростомъ и поставою справдѣ подабала на ту греческу богиню, но не душевными прикметами. Она була малодушна боязлива. За кождымъ крокомъ находивъ на ню що разъ бôльшій лякъ. Волосье горожилось, ноги дрентявѣли. Съ лихорадочною дрожью встромлювала она свôй городникъ въ землю, идучи мѣжь звѣснѝ дерева свого

саду. Стара Гандзя поступала за нею о якихъ двадцять крокôвъ.

Зимный вѣтеръ дмухнувъ, Зося ёго не чула, хочь вся дрôжала ôтъ стужй мовь той осиковый листокъ на деревинѣ. Стара перехрестилась и шла дальше за шелестомъ стôпъ Зосиныхъ. Зося не прямувала въ базникъ, знала она добре, що тамъ вже зôвсѣмъ заложено; куда найвыгôднѣйше, перелѣзла и гопнула въ панскій садъ.

— Вы вже тамъ голубонько? промовила стара клямцаючи беззубыми щоками, — я не здужаю перелѣзти.

Зося не обзывалась. Голосъ завмеръ въ горлѣ. Не тратила довго часу: земля тôлько задуднѣла, побѣгла.

Нема! Стара стоитъ и жде. Кожда мінутка для неи рокомъ! А ту темно, паркана на два кроки не видно. Листье шуршитъ ту и тамъ. То злющій вѣтеръ нимъ бавится.

Вихоръ загувъ дуще, захиталось галузье, заскрыпѣла суха тополя въ панскому саду. Темно, хочь очи выбери. Стара впала на вколѣшки, стала въ голосъ молитвы говорити, а руки еи тиль-тиль, ноги тиль-тиль, волосье, старй, сивй патлы такъ и лѣзутъ у гору.

— Ратуйте, гвалту, ратуйте, — розлягся зъ нечевя страшный голосъ Зосинъ изъ панского саду.

Земля задуднѣла, якъ бы втѣкало стадо коней передъ клямцаючими зубами и блыскучими очима звѣрюки. Застогнавъ парканъ, мовъ бы хто въ нёго потрапивъ сотнаровою кремѣнюкою.

— Охъ, ратуйте, — ще разъ крикнула Зося за паркономъ и бѣшено кинулась на нёго. Опять застогнавъ парканъ, якъ муръ крѣпости при ударѣ картеча.

И всё утихло. Навѣть вихоръ уставъ.

Страшна така тишина! Стара тремтѣла, боялась голосъ выдобути зъ себе: „Съ нечистыми дѣло!“ Минуло добре кôлька хвиль. Тихо й нйчо!

— Голубонько, а якъ вамъ, де вы? — ôдважилась зъ тиха промовити Гандзя.

Ôтповѣла ей тôлько тополя скрыпучимъ своимъ голосомъ. Вихоръ на ново зôрвався. Гандзя затряслась, якъ и кожда слабенька билинка.

„Що сталось, де она?!“

— Паннунцю, голубонько, Зосю! де вы? Дарма! всюда тихо.

Гандзя стала гадати, що се сонъ такій страшный. Та дежь зновь, — зимно чути, и гавканье собаки... Лякъ найшовъ на стару. Зъ розпуки кулаками загримала въ парканъ. Забубонѣло и впять тихо. „Нема що робити, побѣжу до хаты, розбуджу всѣхъ, съ лѣхтарнею выйдутъ... але що скажу, якъ поспытаютъ, якимъ чудомъ тамъ дôсталась?“

Гандзя не думала вже надъ ôтповѣдею, припустилась до хаты; наробила рыпоту, розбудила усѣхъ.

— Паннунця встали, збудили мене, щобъ выйти на подвôрье. Мы ледь за дверй, ажь ту хтось ухопивъ ихъ и душкомъ понѣсъ въ садъ, я занимъ, а ôнъ чимъ борше-чимъ борше до двôрского паркану и тамъ зникли.

Такъ брехала стара Гандзя, сама може незнаючи, на що такъ робитъ, чи щобъ себе очистити, чи щобъ паннунцю не посудили, чи щобъ борше вытягнути усѣхъ на двôръ.

За чверть ажь годины пятъ чоловѣка съ друками и съ лѣхтарнею купкою шли садомъ до двôрского паркану.

— Зосю! крикнула тётка, ажь ôтголосъ пôшовъ по саду. На дармо.

— Ты Романе и ты Миханьку, лѣзьте на паркан — комендувала тётка, — а я подамь вамъ лѣхтарн

Романъ вытараскався а за нимъ Миханько. Тёт подала имъ свѣтло. Романъ взявъ го, спустивъ въ дô и скрикнувъ: „Святъ, святъ Господи!“ Лѣхтарня в мкнулась зъ ёго рукъ, впала въ панскій садъ и з бренчѣла, якъ коса, коли ю хто мôцно вдаритъ.

Романъ и Миханько якъ на коменду у войск вразъ махнули собою назадъ въ садъ.

— Тамъ якійсь страхъ, мара чи духъ святый нами — чортъ!

Лѣхтарня зъ другого боку свѣтилась на земл хочь може и збита була шиба, — а зъ сёго боку бу темно. Зубы у о. Аполинара дзвовили такъ голосн начебъ дзвоны на дзвôнници.

— Боягузы! крикнула тётка, — яке бы тамъ бу лихо? Отъ свѣтится.

Она зôгнулась и заглядала черезъ шпарку въ па канѣ.

— Хтось голый лежитъ! промовила тётка.

— Страхъ покалѣченый, — додавъ Романъ.

— Господи! зôтхнула Гандзя, — то она!

— Паннунця певно, — докинувъ Миханько.

— Ну лѣзьте борзо, — крикнула тётка. Оба хлоп выдрапались зновь на парканъ. Свѣчка лѣхтарнян освѣтила — Зосю, закровавлену, синю, якъ бозъ.

— Паннунця! — крикнули оба вразъ.

— Зосю!

— Они лежатъ якъ неживй.

— Давайте ю сюда, не стративши притомности ко мендувала тётка.

Оба спустились въ дôлъ. Миханько пôднявъ свѣ тло, Романъ вхопивъ делікатне но зимне тѣло Зосине,

Оно вже здрентявѣло, держалось просто гей по лѣно сягове, тôлько вѣтеръ розвѣвавъ буйнымъ воло сьемъ.

Романъ пôднявъ го надъ голову, Миханько му помагавъ. Помалу высадили на парканъ. Зъ другого боку вхопила тётка, не змогла сама цѣлого тягару вдержати. Трупъ грепнувъ, ажь земля застогнала.

— Давай свѣтла!

Подали и оба перелѣзли.

— Мати божа! а она яка? промовила тётка и въ першій разъ змѣшалась. Волосъ помалу станувъ и ей дыбомъ на головѣ: „недавно була жива.“

— Несѣмъ, несѣмъ до хаты!

Занесли, но не отверезили.

Другого дня рано рознеслась чутка по селу, що хтось вбивъ панну въ двôрскôмъ саду Зъѣхала комісія судова, стала всёго доходити. Пытаютъ за Гандзею, — пропала, якъ камѣнь въ воду. Що значитъ той городникъ, що лежавъ на тому мѣсци, де Зосю найшли? чому она оставила всѣ рѣчи въ покою? Хто ю такъ нацарапавъ, ôдки раны? — нйхто не знавъ.

Третёго дня выпôрнувъ людскій трупъ зъ одного виру Стрыпы. Вытягли на берёгъ и спôзнали — стара Гандзя!

Довго ще потôмъ розказували по селѣ, що панна и Гандзя, обѣ здурѣли: тамта забилась а та втопилась. Такъ и лѣкарй казали, що зъѣхали були на комісію.

О. Аполинаръ зъ того часу ще бôльше посоловѣвъ, ще бôльше и завзятѣйше мовчавъ и пакаючи файку ôтпочивавъ. Ажь по якомусь часѣ опамятався. Всю батькôвску увагу звернувъ ôнъ на Юзю; сю постановивъ ôнъ выобразувати стараннѣйше и лучше, нѣжъ магнаты выховуютъ своихъ дѣтей, — и, въ хвалу нехай му буде сказано, свое постановленье вскорѣ ставъ выко-

нувати. Грызлажь бо го совѣсть, що такъ марно давъ загинути Зоси.

Одного разу, перевертаючи въ своѣй библіотечцѣ найшовъ припадково записну книжочку Телюка. Скортѣло го переглянути кôлька картокъ. Будній, горячій молодецкій гадки зъ початку дуже го немило вразили. Пригадавъ собѣ той день, коли му гр. Артуръ зъ Брумкомъ радили Телюкови показати дверй. Те немиле чувство однакъ помалу вступало, чимъ бôльше о. Аполинаръ вчитувався въ дневникъ и пôзнававъ основну честну гадку, поводуючу Телюка до списуванья разячихъ фактôвъ съ ихъ критикою. Въ тыждень опôсля о. Аполинаръ встыдався вже самъ своихъ поступкôвъ; ôнъ щиро радъ бы бувъ по приятельски руку устиснути тому Телюкови, котрого передъ пôвъ рокомъ называвъ пôдлымъ и нечестнымъ, — ôнъ сердечно навѣть того бажавъ; бачивъ бо, що слова Телюковй справджувались: „люде ôтцураются хапчивого о. Аполинара, а жидъ Брумко спаношится, забирати ме хлопамъ грунтъ за грунтомъ“, писавъ бувъ Телюкъ; такъ и сталось. Однакъ Телюка не було нй въ Н., нй у Львовѣ, якъ се донѣсъ Ярко. И слѣдъ ёго десь пропавъ. „Шкода хлопця“ думавъ о. Аполинаръ и значущо кивавъ голововь.

* * *

Но годѣжь перехапувати въ фактахъ, котрй належатъ вже въ другу повѣсть; радшебъ. сказати менѣ, що сталось съ останными людьми? що съ Артуромъ, съ тѣткою, Влодзьемъ, гувернанткою, красивою и богатою Леонтиною, або хочь съ паномъ Овчарскимъ та Грицькомъ або Степаномъ, старымъ и втѣшнымъ? що въ кôнци съ Телюкомъ?

Всѣ остались въ живыхъ, кождый съ своею долею, той гôркою, тей лихою, той щасливою, той веселою. Поживемъ — побачимся съ ними.

А. Переплисъ.

ЗАПРОШЕНЬЕ ДО ПЕРЕДПЛАТЫ.

Съ тымъ нумеромъ кôнчится третій рôчникъ нашои часописи. Хоть власна оцѣнка, обы й якъ совѣстна, не всегда бувае вѣрна, — то прецѣнь мы почуваемся не то до права, а й до повинности бодай коротко на тôмъ мѣсци начеркнути способъ и результаты нашои спôльнои працй за сей рôкъ. Обовязкомъ нашимъ се не менче передъ публикою, котру „Другъ“ въ протягу сёго року знакомивъ съ плодами нашои працй, якъ и передъ товариствомъ „Академическій Кружокъ“ котрого мы членами, пôдъ котрого именемъ „Другъ“ выдаеся, и котре въ протягу року не залишало намъ, редакційному комитетови, давати директивы.

Звѣсно, найголовнѣйша директива була та, що „Академическій Кружокъ“ ставъ уважати себе товариствомъ „народнымъ“, — с. е. такимъ, котре хоче и взагалѣ, яко товариство, и яко зôбранье бôльшого числа единиць свобôдныхъ и образованыхъ, посвятити всѣ свои силы на працю для народа, на полѣпшенье ёго долй, на достатченье ёму духового корму на ёго питомôмъ, ёму понятнôмъ языцѣ, — котре въ тôй цѣли хоче выстудіювати ёго бесѣду, ёго житьебутье. Тоту гадку наша редакція прийняла за основу свого поступуванья, яко едину спасительну и ôтповѣд, ну загальному умственному движенью въ цѣлôй Европѣ.

Щобы положити конець языковымъ спорамъ у насъ, наша редакція замѣстила у „Друзѣ“ цѣнне оповѣданье Иванова „Отравленый дьяконъ“ яко образчикъ народнёи великоруской рѣчи. Помѣстила такожь на великорускôмъ языцѣ „Вторе и Третье письмо Украинца въ ред. Друга“, — котрй то статьи дуже богато причинилися до проясненья и розширенья гадокъ нашои молодѣжи.

Можемо похвалитися, що тотй нашй змаганья и тотй засады стрѣтили якъ найгорячѣйшу симпатію у всѣхъ людей щирои думки, живого серця и безсторонного суду. Жаль лишень, що личнй недорозумѣнья поставили противъ насъ чоловѣка, котрого мы въ правѣ були уважати своимъ, а задля ёго знанья навѣть одною изъ найкрасшихъ робучихъ силъ на поли рôдного слова. Но падѣемся, що дотеперѣшне поступуванье наше доказало щирôсть нашихъ гадокъ, — и що ôттакъ всякй обопôльнй ôтказы не будутъ мати мѣсця.

Звертаючи всегда пильну увагу на хôдъ общественныхъ дѣлъ на нашôй родинѣ, а маючи на думцѣ добро народа, мы неразъ и мусѣли выступити въ оборонѣ тои думки живо и рѣшучо. То, що задля того пôднялася на насъ ненависть, доказуе лишь того сумного факту, що богато людей у насъ недозрѣло або й перезрѣло вже для почутья живои гадки, для опôзнанья дôйстного стану нашихъ справъ.

Тымъ короткимъ очеркомъ нашихъ змаганъ и напряму кôнчимо мы сей рôчникъ. Запрошуючи ч. Публику до передплаты на новый рôчникъ нашои часописи освѣдчаемо, що програма наша остае та сама, яку выробивъ сесь рôкъ, — а именно ширенье живыхъ, поступовыхъ, европейскихъ гадокъ на живôй, народнôй бесѣдѣ.

Для слѣдуючого рôчника постаралася наша редакція о цѣннй матерьялы, а именно о оригинальнй повѣсти вѣрно списанй зъ житья нашого народа и о переводы деякихъ найзнаменитшихъ явлень беллетристичныхъ другихъ літературъ изъ послѣднёго десятолѣтья, де головна вага на тôмъ: получити поезію и пластику представленья, легкôсть складу и занимательнôсть основы роману зъ результатами строгои науки. Яко студія народнои бесѣды и житья наша редакція зôбрала богатый матерьялъ лексикальный и этнографичный въ розличныхъ сторонахъ нашои родины. Не меншои старанности доложила и що до выбору та приготовленья статей науковыхъ, котрыхъ недостачу закидувано намъ минувшого року.

Чекъ не заведе насъ надья, що ч. Публика якъ найчисленнѣйше приступитъ до передплаты единого выключно літературного и до того найдешевшого письма въ Галичинѣ. Передплата выноситъ рôчно, якъ и упередъ, 4 зол., пôврôчно 2 зол., квартально 1 зол. „Другъ“ выходитъ и надальше по два разы на мѣсяць 8. и 23. кождого мѣсяця. Объемъ кождого н-ру 2 листы печати, форматъ велике 4-о.

Ôдъ редакціи „Друга“.

Содержанье. На-потемкй (конецъ). — Запрошенье до передплаты.

Выдае „Академическій Кружокъ“. — За редакцію ôтповѣдае Андрѣй Павлинъ.

Въ друкарнѣ Товарыства имени Шевченка — пôдъ зарядомъ Фр. Сарницкого.